

323

3231/21
3607/21
3370/21

Прилог А.

ДУБРОВАЧКА
МИЛИЈУНАШКА
АФЕРА

НАКЛАДОМ ИЗДАВАЧА.

Inv. br.
37670

Београд, 10. јануара 1942 год.
Београд.

2528

За боље и тачније схваћање при читању о овом и превиш скандалозном процесу, треба да се неколико ријечи унапред каже. Јавности је познато, како се је у мају 1919. нагло преко штампе разнио рђави глас, да су Дубровчани лупежи, јер да су покрали милијоне златног и сребреног новца. Први аларм дигла је спљетска штампа. И ко је у то вријеме — а то ни данас није баш велика ријеткост — у Сплету споменуо Дубровник и Дубровчане, чуо би само кратки одговор: *ladri Ragusei*.

Вријеме, када је процес започео, врло је карактеристично. Није одмах у почетку слома, у времену, када су тобоже ти милијони били покрађени, већ много касније, за читавих 9 мјесеци, кад су већ „лупежи“ имали довољно времена и да сакрију благо и да се за сваку евентуалност договоре, како би избјегли сваком евентуалном прогону. Али оци домовине у Сплиту не маре тада за оштећену домовину, већ се тога сјетише знате ли кад?! кад се почупаше Прибичевић и Протић, када замахнуше тољагама демократи на радикале, а Дубровачки Срби и то они *гадни Срби-кашхолици*, о којима је онај несретни Београд увијек водио рачуна, које је цијенио, поштовао и са којима се и дичио, они су у очима Сплета увијек били и остају *радикали*. Зар вам не изгледа карактеристично, да у овом скандалозном процесу ударају жиг срамоте најпростијег лупежа, не на Народно Вијеће, не на Хрвате, не на

Србе, већ само на Србе-католике из Народног Вијећа и само њих бацају у тамницу а свакога другога штеде?

Друга ствар о којој треба водити рачуна то је, да је баш неко вријеме пред сам процес кроз штампу било јављено, како данашњи наш Краљ а онда Њ. Вис. регент, има доћи у Дубровник, којег мисли да изабере за своју другу резиденцију, а одсео би у Кнежеву Двору. Право да речемо, имало се зато и завидити Дубровнику, али ако му се оцрни образ, можда тако не ће да буде.

Оволико, колико се тиче времена, кад је процес заматнут.

Има још једна коју треба истаћи. Кад су почела хапшења Срба-католика из Нар. Вијећа, просто је кроз Дубровник зујао непрестано глас: „нека, ето, то им је дала њихова Србија и Краљ Петар!“ Гадну тенденцијозност ове крилатице пуштамо поштов. читаоцу да ју докучи и, да се увјери за чиме се ишло и како је све пакленски удешено било.

Можда неко каже: па биће вам штогод криви и неки ваши Срби Дубровчани; ако се је радило проти вама и они имају у томе удјела; за њих не вриједе они горњи разлози. Какви Срби радикали, кад је баш ваш радикалски лист по вама срцем и душом млатио?!

Овај приговор био би на свом мјесту, кад се не би водило рачуна о мјесним приликама у Дубровнику у то вријеме.

1). Организација радикалне странке проводи се на брзу руку, док је баш један дио најистакнутијих Срба у Дубровнику затворен због непоштена дјела. Онај други дио истакнутих Срба-католика, није био за вријеме слома у Дубровнику и тако није ушао као члан у Нар. Вијеће и тиме спасио образ од оног црног жига. Али ови људи, без „лупежа“

нијесу хтјели да уђу у странку са оним људима, који су је баш у томе моменту стварали.

2). У исто вријеме, кад су невинне жртве чамиле у тамници, искрсао је лист „Народ“. Редакцију листа, осим једног дјетињастог наивчине, сачињавали су већим дијелом људи, који никада не би могли да изађу на површину, кад „лупежи“ не би били *лупежи*, и с тога је касније и тај лист ударио по „лупежима“ и тиме се истјерало из редакције оне, који од зла не живе. Какав је био персонал те редакције, довољно је, да је један њен члан на суду изјавио, да је то *луда кућа*.

3). И организацији странке и оснивању листа кумовао је фамозни комесар за избјеглице у Грузију Јоца Тодоровић, с којим ћете се у овом скандалозном процесу чешће срести. Овог човјека ћете, читајући процес, и добро упознати, па онда ће вам бити јасно, зашто су неки Срби, који су се привили уз њега и, лист „Народ“, којег је држао готово у својим шакама, зашто су дакле и они држали страну оних, који су овај скандалозни процес овако пакленски удесили.

Ово неколико ријечи требало је за боље схваћање и тачније суђење, ко буде читати ову књижицу.

Колика је и морална и материјална штета нанесена праведним људима, то препуштамо суду и оцјени непристране и поштене јавности и наше штампе, увјерени да ће сложено устати и заједно са невиним жртвама тражити за њих и моралну и материјалну задовољштину од стране власти, не толико можда због симпатије прама особама које су праведне трпиле, већ због јавног морала и правде, као принципа, који ће их у томе руководити.

Дубровник, септембра 1921.

Милијонашки процес

„Novo Doba“ из Сплета донијело је вијест у бр. 109 од 20/5 1919 под насловом „Истрага у Дубровнику, у којој каже да су послани у Дубровник државни одвјетник Др. Чулић и судбени савјетник Мркушић, да воде истрагу у овом процесу.

Ова се вијест попуњује у бр. 136 од 24/6, у којој се каже: „истрага која се води у Дубровнику „у ствари малверсације новца који се налазио у „оперативној каси армаде у Албанији, која је при „бијегу одузета Пфланцер Балтину од одбора народног вијећа у Дубровнику, тече даље“.

„Zastava“ из Сплета бр. 10 од 2. јуна 1919. донијела је чланак под насловом „милијонашки процес у Дубровнику“, те се бави истим послом и додаје: „ . . . вјеру у наше судство које је „у нас остало на замјерној висини, што је најбољом „гаранцијом да ће кривци бити позвани на одговорност, па којим се именом називали. Само даље, „нек се чисти што је гњило“.

„Sloboda“ у Сплету, бр. 115 од 28/8 1919, у чланку о „дубровачким неприликама“ каже: „о „милијонашком процесу у којем су уплетене угледне

„личности, проговорићемо на своје вријеме. јер је ствар *sub judice*“.

„Ново доба“ од 28/5 бр. 116, 31/5 бр. 118, 5/6 бр. 122 и 5/7 бр. 162, „Застава“ од 28/7 бр. 17, па и друге спљетске новине, бавиле су се овим процесом, те су на овај начин шириле свијетом сензационалне и лажне вијести о тобожњем про-невјерењу новца аустријске армаде под заповједништвом Пфланцер-Балтина, а све су те вијести прештампане по разним новинама у нашој држави и изван ње. Тим се намјеравало постићи замишљену сврху, да се осрамоти Дубровник и његове грађане.

Истрага која се по том завела, водила се је код окружног суда у Дубровнику под бр. Vр 182/19.

Грађани који су на правди Бога страдали, *нијесу били до сада у стању* да докажу, како је овај процес намјерно инсцениран, без икаква темеља, чак у протусловљу са исправама које су биле властима и суду на располагању, и како је сам процес вођен незаконито, очитом намјером да се окаља Дубровник и удари печат срамоте на његове грађане; а нијесу били у стању с тога, јер нијесу могли да добију увид у списе процеса, ма да су то неколико пута безуспјешно тражили. Суд није дозвољавао увид у списе, јер у пркос резултата истраге, по ком се доказала нетемељитост освада, ипак је суд сматрао (бр. 938) да му је потребит испит, како га он називље, главног свједока Александра Мозера, надуправитеља оперативне благајне генерала Пфланцер Балтина, ма да већ из испита разних свједока који су у директној вези били с благајнама аустријске војске на узмаку из Албаније и из исправа о предаји новца, јасно је произлазило да је новац, о коме се је водила истрага, тачно руковођен и предан.

Тек у задње вријеме дозвољен је увид списа, те је према томе *тек сада* могуће да се из истих изнесе доказни материјал о неоснованости заведења процеса и његовој незаконитости.

Много се о овом процесу претресало од званих и незваних по разним новинама још онда, кад је ствар била *sub judice* и већ се је тада на Дубровчане ударало као на утврђене лопове и лупеже; а они који су на правди Бога страдали, били су осуђени на мучање и стрпљење, док се ствар не расчисти.

Само њима није било дозвољено да се бране од јавних нападаја и сумњичења док су били под истрагом, нити су били у стању да изнесу истину пред — пуним правом — радозналу јавност, која још није до краја на чисту с том афером и у чуду се пита, како може да ствар, која се је с таким жестином била заподјела и с таким упорношћу водила и истраживала, мјесто да постигне онај успјех који би барем оправдао цијелу ону ујдурму и сав онај апарат, сврши најпосље као мјехур од сапуна.

У самим процесуалним списима, нема никаквих података, који би разјаснили *зашто и како* је власт могла доћи до замисли да завргне овај скандалозни процес, који се почео водити у мају 1919, а довршен тек 29/X 1920, изјавом државног одвјетништва, да не налази темеља даљем прогону у погледу 29 лица, и обуставом казненог поступка превишњим ријешењем проти осталој 12ци.

Већ сада истичемо како се одмах по одустајању држ. одвјетништва пронијела вијест, колпортирана из Сплета, а потврђена и од пресједника окружног суда г. Мерло, да ће се гледе посљедњих 12 осумњеника извести аболиција процеса. *Власи*

је ујорно *тражила* ову *аболицију*, да *избјегне* баш оно *што* су сви *осумњеници* *тражили*, бива да се *јавном расправом* *пружи прилика*, да се *докаже* *злобна намјера* у *исценирању* и *вођењу* овог *процеса*. Истичемо и то, како су ови осумњеници одмах усмено, писмено и преко власти категорички захтијевали да се одустане од наумљене аболиције, јер да они хоће да добију потпуну задовољштину испред јавности.

Како су гг. Мркушић и Др. Чулић просуђивали основаност освада проти овој 12ци, проистиче из тога да су одмах, пошто су осумњеници пуштени на слободу из истражног затвора, што је слиједило половицом мјесеца августа 1919, повратили истим оне заплијењене предмете које су они сматрали као *corpora delicti*.

Ова предаја је такођер незаконито извршена. А пошто је за вријеме судбене похране много заплијењених предмета нестало, гг. Мркушић и Др. Чулић изабрали су comodно средство да се тобоже извуку из одговорности, да повратак, дотично предају изврше без записника, без инвентара, без бројења предмета, а и тим, што се је дотичним осумњеницима преко трећих, неодговорних особа, слало кључеве дотичних магацина, у којима су се заплијењени предмети налазили. Изабрало се зато кратко вријеме од мало сати пред поласком г. Мркушића из Дубровника, тако да се је одузела и могућност дотичнима да просвједују проти тому незаконитому поступању, ма да су исти одмах обзнанили окружни суд, који ради отсућности г. Мркушића, није могао да тому доскочи.

Доказано је из списка само то, да је процес упућен, а да никакво кажњиво дјело није устано-

вљено; да се намјеравало терористичким средствима објективно пронаћи злобно замишљене кривње, служећи се неким особама, као средством, а те се особе осумњичило неправедно и прогонило, а да се *ниједној* *није* *могло* *навести* *каква конкретна некоректност*. То произлази не само из свих испита осумњеника, него и из испита свједока, нарочито из испита потпуковника Мумџића 23/5 1919. под бр. 31, који је на извјесна питања био присиљен да одговори: „за сада немам што друго да кажем, „јер ако ми се не поставе тачна и конкретна питања, „не могу поједино да се сјетим“.

Доказано је надаље како се је, без икакве кривичне подлоге, намјеравало да се незаконито и неосновано приметити процес прошири на велики број осумњеника. Ишло се је за тиме да се осумњенике у што већем броју лиши слободе и постави у истражни затвор, тако да се по Дубровнику тражило потребитог простора, што је у граду ноторно било, а што је и доказано актом бр. 98, којим се је ондашњи жељезнички и паробродски комесар Тодоровић интересовао, да у војничком затвору добије што више ћелија. Ноторно је и то, да се је г. Мркушић, да ли својом иницијативом, или по примљеним инструкцијама, или по наредби Тодоровића, интересовао да нађе што више просторија, како би одговарале великом броју особа које је још мислио позатварати.

Овај госп. Тодоровић, који је како произлази из списка, узурпирао улогу полицајског комесара, није ни као такав стајао на располагању савј. Мркушића и држ. одвј. Чулића, него су на против ови дозволили да Тодоровић протузаконито даје налоге, како да се процес води, те су му створили

изнимни и незаконити положај водитеља процеса, и тиме су свој положај знатно компромитовали.

Из извјешћа 7/1 1920 од делегираног суца истражитеља Мркушића вијећној комори код окружног суда у Дубровнику под бр. 938, произлази да се је процес водио ради опљачкања оперативне касе Пфланцер Балтинове, који је из Албаније узмицао. Ову осваду темељио је још тога дана госп. Мркушић на сумњи, да је у Дубровник стигло много милиона новца више, него што је тобоже установљено да је било изручено. Та би сумња била подупрта телеграмом херцеговског одбора Народном Вијећу у Дубровнику, да заплијени касу, која садржи 20.000.000 папирнатог новца, а 9.000.000 у сребру.

Доказано је из списка бр. 689, да је тај телеграм послат од Пера Цурића, који је мало касније као умоболан притворен у лудницу у Сарајеву, а Цурићу је пак то испричао Људевит Самоход, како он сам каже, на темељу причања вишег официјала споменуте касе, да има 18 — 20.000.000 новца, од којих 6.000.000 злата и сребра. Исти тај виши официјал, каже госп. Мркушић, био би приповиједао на Грудн команданту сектора Карлу Бетнеру, да вози оперативну касу садржином од прилике 20.000.000 новца у злату и сребру.

Самим протусловљем дотичних свједока што се тиче износа новца који би садржавала каса, јасно је да дотични телеграм из Херцеговога није могао бити опремљен него само у намјери, да се одбор Народног Вијећа у Дубровнику упозори, да се оперативна каса Пфланцер-Балтинова вози у Дубровник и да та каса садржава доста новца. Колико је новца било, није херцеговски одбор, па нијесу ни споменути свједоци установили, што како рекосмо, про-

излази из разних свота од појединих свједока наведених, ма да су обојица навели исти извор вијести, бива Александра Мозера, надуправ. речене касе, који није био ни у праву, ни у дужности да непознатима каже право стање касе.

Ове вијести дакле нијесу никако смјеле да подупиру сумњу госп. Мркушића, да би касе садржавале више новца, него што је изјавио сам генерал Пфланцер-Балтин својим дописом 8/11 1918.

Ако је госп. Мркушић сумњао о тачности садржине наведеног дописа, дужност му је била да то установи прије заведења овог процеса, а знао је да то и може, јер му је познато да се дотичне рачунске књиге налазе у Боки.

Тек 17. августа 1919., *кад су осумњеници били пуштани из затвора у ком су чамиле гошво 3 мјесеца, госп. се Мркушић сјетио важности прегледања споменутих рачунских књига,* да се установи стање касе пригодном слома и да испита неке свједоке који су водили књиге, те је одлучио да се прошета до чаробног Херцеговога, а тому се излету придружује и држ. одвј. Др. Чулић, да са стручњаком предузме споменуте извиде.

Кад су се излетници повратили, није утврђено у списима, али је утврђено да се ни онда баш ни мало нијесу побринули за извршење своје задаће. Дуго времена по одласку госп. Мркушића из Дубровника повјерена је била истрага госп. савјетнику Башићу, те је овај на 28/3 1920. тек утврдио, да споменуте благајничке књиге *вођене још од 1916. године у најпријед,* потпуно одговарају извјешћу генерала Пфланцер-Балтина 18/11 1918. Прегледању и извјешћу учествовали су вјештаци.

Госп. Др. Богдановић, котарски повјереник у Сплѣту, у свом извјешћу земаљској влади у Сплѣту 5. јануара 1919, истиче да у Дубровнику колају разне гласине, по којима је приликом преузимања залиха од Народног Вијећа у Дубровнику, било великих крађа и пљачкања и великих злопораба, те усљед тога је предложио да се нареди Котарском Поглаварству у Дубровнику, да то преко својих органа строго истражи, да за објективно доказане кривње Државно Одвјетништво поступи проти осумњеницима по закону, без икаква обзира.

Тај је предлог био једини исправан и законит; и да је Земаљска Влада према тому предлогу поступала, била би избјегла саблазни коју је произвела незаконитим делегирањем суца истражитеља и државног одвјетника, на штету свог угледа, угледа државе, Дубровника и оних особа које су незаконитим поступањем на нишан узете.

Из списка се даје закључити, да се није хтјело поступати проти другим особама, ма да је у појединим случајевима било узрока осумњичењу, како се види из бројева 25. 34. 36. 181. 188. 226. 229. 266. 341. 375. 541. 550. 558.

Окружни суд у Дубровнику, кому је била дужност да испита законитост делегације савј. Мркушића и Дра Чулића, није требао да дозволи да се заводи истрага, док нијесу означена поједина кажњива дјела проти појединим лицима, те је госп. Мркушић био дужан да исправи владину погрешку, да сачека док котарски поглавар у Дубровнику не даде доказе објективно установљене кривице.

Истиче се једна врло примјетљива околност, да грађани дубровачки саслушани као свјedoци, осим неких изнимака о чијом ћемо објективности и

вјеродостојности још расправљати, нијесу знали да кажу ништа у погледу чињенице на којима су се тобожње кривње оснивале; а из тога се може оправдано извести, да разне гласине, о којима говори Др. Богдановић, нијесу ни поникле у Дубровнику, него да су биле унесене са стране, а да се је тим гласинама, среством комесара Тодоровића, сугестионирао суд који је водио истрагу, јавно мнијење и јавна штампа.

По овом изложењу ствари, очито је да се овај процес заметнуо и изводио у првом реду ради умишљене крађе знатних милијона новца, који су из Албаније кренули, а у другом реду ради пљачкања залихе аустријске војске по Народног Вијећу у Дубровнику. То произлази из списка процеса и из самих изјава државног одвјетника, који н. п. у акту бр. 529 говори о окривљеницима Луки Дековићу и Влаху Орлићу ради становитог неког дјела, које не стоји ни у каквој вези с главном ствари.

Према тому треба у кратко описати стање Дубровника кратко вријеме прије слома, па после слома, до доласка српске, а касније и француске војске.

У јесени 1918., ма да је свако предвиђао и ишчекивао велики моменат слома Аустрије, ипак догађаји који су се таком брзином развијали, затекли су грађанство изненађено и несправно да их предусретне. Опћинско Вијеће је још за вријеме рата било распуштено, а њени преставници главним дијелом, па и многи други угледни грађани, били су или на страни, или позатварани и интерновани, или у војничкој служби.

Без помоћи власти, без војске, без жандармерије, без довољног броја и самих опћинских редара, без

упућених чиновника, град је био остављен себи самому, да се равна како боље може, и да уз оскудицу свега и свачега, ишчекује даљи развитак догађаја.

На позив Народног Вијећа у Загребу, састали су се неки грађани, те су привремено прије слома водили послове одбора Народног Вијећа у Дубровнику. Посље слома приређена је велика јавна манифестација, те су на скупштини одржаној истог дана у опћинској вијећници, а на предлог једне присутне незаинтересоване личности, биле предложене и једногласно именоване особе у одбор Народног Вијећа, у које предлагатељ лица која би се имала именовати, није никако улазио.

Толико привремени, колико касније и стални одбор Народног Вијећа у Дубровнику, састављен од неколицине грађана без разлике странака, вођен патриотском дужности да у онако тешким данима буде младој држави и граду Дубровнику од помоћи, да уздржи мир и ред колико је то било у његовој моћи и да се побрине за главне потребе града које су сваким даном бивале веће, тешком је муком могао да свлада све оне потешкоће с којима је требало да се бори.

О том Српска Ријеч вајбоље каже у свом бр. 61, 1919 год:

У то је доба градом Дубровником и околицом пролазила а. у. војска, која се је у великом нeredу повлачила из Албаније. Сва је та војска била потпуно оборужена, а гладна и подерана, прошло их је преко Дубровника око 150.000 људи, а напосе коња.

Тада је имало Нар. Вијеће сву власт, и досљедно томе цијелу одговорност. Недалеко од града, у

Купарима, 3/4 сата далеко од Дубровника, утаборила се 9 коњаничка дивизија. Та је оружјем у рукама тражила од Нар. Вијећа, да јој се даде цијела храна и опскрба све док они остану у Купарима, јер иначе да ће навалити на град. Велике је муке стајало док се је та погибао уклонила, али храна се је морала давати. Њихова је намјера била уништити све залихе брашна што бијаху тада у Дубровнику. То проистиче из тога, што се је по њихову одласку нашло неколико хиљада печених хљебаца од скоро 2 кг. тежине сваки, који бијаху тврди и пљеснави, тако да се то није могло дати ни животињама, већ се је морало бацити. У то вријеме свак се је домагао оружја, пљачкање је преузело мах, велика опасност настала је за град, а није имао ко да брани грађанство. У исто то вријеме нахрупило је у Дубровник скоро 5000 болесника из Албаније, у дерутном стању, те је настала озбиљна погибао епидемије, и ширење свих других болести.

Једна од тешких брига била је и та, што је Нар. Вијеће морало не само да штити иметак и живот грађана, већ се је морало у првome реду бринути за народно здравље, које је било угрожено владањем кужних болести, а морталитет војске што је стизала из Албаније био је тако велик, да су љешеве лежали више дана непокопани.

Нар. Вијеће било је састављено од угледних и честитих грађана, а већином бијаху то људи, који су љуто страдали под аустријском тиранијом, а и цијели свој живот били прогоњени од туђина господара. Међу њима има људи, који су једва изнијели живу главу из тамница, људи који су били предложени на смрт и већ им се подизаху вјешала,

људи који су дали све своје, истрошили се и упропастили здрављем и иметком, а обитељи им гладовале прогоњене од аустријских власти, данас су ти људи стављени на оптуженичку клупу!

У Дубровник су довезени мало дана прије слома преко 10.000 рањених и болесних официра и војника аустр. војске, који су већим дијелом били обољели пјегавим и трбушним тифом, срдоболом и другим епидемијама, па је Аустрија била за њих реквировале све веће зграде у Дубровнику. Невоља је тако страшно утјецала на те јаднике, који су били од разних народности бивше монархије — изузам наше народности, — да су у великом броју умирали. Нијесу имали ни довољне његе, ни хране, а били су изморени од тешких за њих прилика у Албанији.

Сам Дубровник оскудијевао је животним намирницама, нарочито хљебом и месом, тако да је аустријско војничко заповједништво на Бргату, да дјеломично утиша биједу грађанству, ставило на располагање једва 100 малих волова.

Народно Вијеће није имало на располагање жандармерију, јер је иста под заповједнишвом злогласног поручника Мора, била задахнута искључиво аустријским духом, а напротив знало је да се у Дубровнику налази војска страних народности, те да ова уједно с гладним болесницима и рањенима пријете да ће опљачкати град и околицу. Сама централна власт у Сплџету оставила је Дубровник самому себи, ма да је знала да се Дубровник налази у погибелји страшног ударца потучене аустријске војске, која се је неуредно повлачила из Албаније.

Народно Вијеће у бојазни да ли ће моћи да одоли свим оним потешкоћама, у више је наврата

послало изричито свог делегата Др. Кнежевића, а касније и проф. Накића у Сплџет, да тамо разјасне тешки положај Дубровника и да траже инструкције.

И под притиском таквих прилика, Народно Вијеће позвало је домобрански батаљон наших земљака, који се налазио у Сланому, да уздржи ред и да одбрани град од пљачкања.

По слому се овај батаљон распустио, официри и војници похрлили су својим кућама и тако је одбор Нар. Вијећа у Дубровнику остао без икаквог средства одбране и у немогућности да уздржи ред и мир, а да истодобно спасава велике множине војних залиха, које су биле већ дијелом на пристаништу у Гружу, а дијелом су још придлазиле на паробродима. Радне снаге је потпуно фалило, те пошто одбор Нар. Вијећа није смио да прекрштених рука ишчекује даљи развитак догађаја, био је присиљен да замоли оно мало грађана који су на располагање стали, да преузму претешку службу за уздржање реда, одбране града и сачување залиха у Гружу од пљачкања, и тако се створила народна стража.

На 30/X ставио се је на располагање Нар. Вијећа садашњи поручник Продановић, изјавом да има уза се 180 људи поузданих. Нар. Вијеће драговољно је примило ту понуду, тим прије што је то престављало једину организовану стражу, на коју се могло рачунати, а којој су се повјеравале теже задаће, како сам Продановић у свом излагању под бр. 1, 2 и 367 изјављује. Он описује стање овако:

Кад је стигао у Дубровник 30/X 1919 са 180 поузданих људи, Народно Вијеће било је у преговорима са генералним штабом аустр. војске на Бргату, хоће ли преузети власт у своје руке. Кад се на то ријешило, Продановић се ставио на рас-

полагање, те је Бона драговољно прихватио његову понуду и препоручио му да пази на мир и ред. Пошто је у Грузију владао жалосни призор пљачке са стране војника, заробљеника и народа, предложио је Продановић Бони два Чеха, опскрбна официра, који су имали своје људе, да преузму ту робу, јер је постојала погибелъ да, ако аустр. војска не буде нахрањена, да ће наоружана навалити на град. Предлог је примљен, али кад су наши чиновници хтјели да преузму војничке установе и робу, настаде побуна са стране војничких органа аустр. војске и њихових наоружаних људи, али се ипак све савладало.

Томо Самбуњак бивши опскрбни официјал каже (бр. 689) како је примање слиједило по састављеном записнику, а да је он заједно са споменутиим чиновницима преузео робу.

Међутим је у Дубровник долазио све већи број недисциплинованих и разузданих аустријских војника, који су пријетећи захтијевали хране и да их се опреми у далеку отаџбину.

Пошто пароброд нијесу могли да крену из грушке луке јер нијесу још били истоварили робу, није преостало друго срество у апсолутном помањкању радне снаге, него да се употребе исти аустријски војници за истоваривање, уз обећање да ће их се опремити својим кућама, кад испразне дотични пароброд.

У несташици дакле војске, жандармарије и опшинске страже, искрцавање пароброда вршило се је под надзором слабе народне страже и поручника Продановића с његовом четом, који је договорно с Нар. Вијећем поставио по њему повјерљиве чиновнике, да робу преузимају и чувају.

Да се ово искрцавање није могло вршити онако како то данас замишљају гг. Мркушић и Чулић, свак ће лако схватити; а кад се тому надода да је у злогном интересу аустријских војника стајало да пониште колико је могуће тих залиха, опет ће свак разумјети да су за своју корист настојали да од тога продаду ма за коју цијену што више могу. Гладно пучанство околице дубровачке, до којег је допро глас да аустријски војници продавају у Грузију свакојаким животних намирница, дохрлило је са сваке стране пјешке, на лађама, колима, да набави за јефтине паре колико је могуће више. Стража у вршењу своје дужности долазила је често у сукоб с наоружаним аустријским војницима, који су подржавали ту пљачку, те се је морала пред надмоћном силом повлачити.

Треба још надодати да је Нар. Вијеће било упозорено од генер. заповједника аустр. обалне заштите на Бргату, да Дубровнику пријети погибелъ са стране маџарске војске у великом броју, која се налази у Жупи, а која је снабђевена оружјем и муницијом, што није хтјела да преда, ма да је заповједништво на Бргату то захтијевало.

У овако тешком моменту Нар. је Вијеће замолити преко својих делегата, наших грађана у официрском чину који су се међутим враћали из војничке службе, генерала Пфланцер-Балтина, који је случајно био у Грузију, да запријечи да остала војска која је узмицала, дође у околицу Дубровника прије него се опреме болесни и рањени војници и војска која се је до тада у великом броју већ налазила у Дубровнику и Грузију. Генерал Пфланцер-Балтин који је увиђао велику погибелъ за град од неуредне војске, одредио је једног свог официра, да заједно

с официром делегатом одбора Нар. Вијећа, заустави на граници дубровачког котара, војску која је узмицала, што се је и извело. Грађанство је с ужасом изненадила грозна вијест, да у пркос тој забрани, придлази 9.а коњичка дивизија под заповједништвом генерала Легај, док мађарска војска у Жупи још није била разоружана.

Одговорност Нар. Вијећа у том часу била је неоспорива, а стрепња грађанства на врхунцу, кад се сазнало да ова дивизија захтијева под пријетњом употребе оружја, да дође у град, да добије прописану јој храну и плату.

Ако се је та погубељ отклонила, треба захватити енергији и присебности Народног Вијећа. Међутим стигао је у Дубровник капетан Ђорђевић с једним малим одјељењем српске војске, која је дошла на молбу нар. вијећа, да сачува град од пријетеће велике погубељи. Југославенско војно заповједништво издало је наредбу, да све залихе аустр. војске морају да остану у управи исте војске све до одласка, а тек преостатак да остане нашој држави као ратни плијен. Услјед тога је гувернер Дубровика, капетан Милан Ђорђевић, дозволио да једно јако одјељење 9.е коњичке дивизије уђе у Гружу, да преузме војничке залихе и стражу исте и да снабдијева војску свим потребама.

Ова дивизија је преко својих официра, чиновника и војника искључила толико народну стражу, колико и народну војску, која се по мало била организовала под заповједништвом капетана Курајице, од сваког уплитања у све залихе које су се у Гружу налазиле, досљедно томе у тој је ствари престала и свака дјелатност Вијећа. Тад је особље ове дивизије без контроле и надзора започело са

страшном пљачком, разносећи аутомобилима и колима на све стране већи дио залиха у Гружу, па је настојало да и оно, што не може разлијети, уништи или поквари, само да оштети нашу државу. Тако н. п. при њеном одласку оставила је покварену цијелу велику њену пекарницу, а и на хиљаде слабо печеног и суhog, поквареног хљеба, који се већим дијелом није могао употребити ни за храну животињама.

Госп. капетан Љубо Домић (бр. 349) примио је налог од гувернера Ђорђевића, да преузме материјал аустр. војске у Гружу од капетана Добера, који је припадао 9 коњ. дивизији као интендант. Сам кап. Домић описује ужасну слику разбаченог ратног материјала и животних намирница на пристаништу у Гружу и каже како му се је речени капетан, Маџар, успротивио да преда, а како се је касније одалечио он и његови војници, тако да Домић није могао да преузме предмете, него само да констатује што има. Он је констатовао пљачке изведене од 9е дивизије. Што је кап. Домић нашао у Гружу, установио је документима, а обрачун је послао влади у Сплет.

На 2/12 1918. Французи су протоколарно преузели све што се је у Гружу по магацинима налазило, а дотични је протокол приложен обрачуну Земаљској Влади у Сплет.

Силну робу која се налазила на пристаништу, такођер су Французи узели у своју власт, али се о томе није саставио протокол, јер су се они противили, велећи да је све то ратни плијен. Свим тим залихама господарили су сами Французи, те су разносили робу камо су хтјели. Нешто се је робе ипак спасило по приватним магацинима и другим просторијама,

што је по наредби потпуковника Мумџића преузела српска војска.

Ужасну слику коју смо потање изнијели, попуњује госп. капетан Стули (бр. 334), који илустрира ситуацију, како је Народној Вијећу и његовим органима било немогуће да одрже ред и да сачувају залихе од пљачке, ријечима: „владао је такав хаос, да не би било могуће ни редовној војсци да уздржи ред“.

Госп. О. Свобода (бр. 68) каже да је пригодом слома аустр. војске владао такав неред, да је свака власт била немоћна да помогне.

Сви су се генерали и већи официри растркали и гледали како ће главу да спасе, а лијечници оставили своје болеснике, тако да се је он сам чудно, како се могла она цијела војска на прилично миран начин опремити.

Оба ова искушана војничка чиновника, који су цијелу своју каријеру провели баш у руковању са залихама војничким и у мирно и у ратно доба, сигурно су мјеродавни за праведно и објективно просуђивање о немогућности да се војне залихе у Гужу при слома сачувају.

Ово просуђивање двају вјештака сасвим је исправно, кад се сјетимо да су за оно вријеме стигли у Гуж ови пароброди: „Abbazia“, „Sz. Laszlo“, „Буковина“, „Salzburg“, „Zichy“, „Вертец“, „Напријед“ и „Ловрјенац“ (два пута), те су донијели толику количину залихе, да би за искрцање у нормалним предратним временима, а у љетно доба, требало барем 65 дана, претпостављајући да би сваки пароброд радио на четири руке (винч); кад би се зато употребило 300 радника и барем 120 теретних кола; кад би се радило дан и ноћ, и најпосље кад

би било на располагању у Гужу и у Дубровнику dostatно магaзина, да ту робу приме, дочим Народној Вијећу имало само пет-шест дана на располагање за тај огромни посао, бива до доласка 9-е коњ. дивизије у Гуж, а није имало ни радника, ни простора за смјештење свега тога материјала.

Из свега овога јасно произлази, да је Народној Вијећу било немоћно да потпуно уздржи ред и сачува сасвим имовину која је донесена у Дубровник од аустријске војске, те да ниједног члана одбора Нар. Вијећа не може да терети околност што су те залихе биле опљачкане, а то сваки непристрaн треба да призна.

Народној Вијећу учинило је све што је могло. Оно је одмах по слома, како свједочи поручник Продановић, поставило повјерљиве чиновнике, да сакупе и сачувају залихе у Гужу, те је истим чиновницима ставило на располагање најбољу своју стражу, бива момке Продановићеве, уз судјеловање слабе народне страже. То је стање трајало врло кратко вријеме, јер по доласку 9-е коњичке дивизије, затим српске и најпосље француске војске, Народној Вијећу није смјело да се у те залихе пача.

Стизала је и велика множина теретних кола, па и много коња.

За примање ових, одредила се је опет комисија официра, којој се је додијелила стража према могућности, али на жалост, пошто није било на располагање људи за тако разгранати, огромни посао, ова стража није могла да одоли послу.

Фалило је и хране и воде за коње, а осим аустријских војника који су одрицали сваку службу, није било људи на располагању, да толику множину коња његују. Уз то је ударила јака киша, коњи се

растркали и на све стране цркали, а аустријски војници да се одбране од студени и кише, горели су теретна кола. То се све дакако није могло спријечити ради несташнице људске радне снаге и простора, те су дотични официри настојали да, ма на који начин, раздијеле коње између пучанства, само да их спасе од пропасти.

Односна су извјешћа и рачуни подастрти такођер преко интенданта Стули, земаљској влади.

Између осталог стизало је у Дубровник првих дана новембра 1918. и разних колона аутомобила, кола и т. д. са разним материјалом. Народно Вијеће повјерило је нашим официрима уз стражу чете Продановићеве и народне страже задаћу, да заустављају долазеће колоне, а да материјал који су носиле сачувају.

Стигло је 120 аутомобила (Продановићев исказ бр. 2), те су односни официри ове колоне размјестили, а робу сврстали и смјестили под стражу на разна мјеста. О примљеној роби извјестило је Народно Вијеће земаљску владу преко ераријалног заступника за Дубровник и Котор, госп. Дра. Е. Катића на 29/12 1918. и разним извјештајима госп. Стули интенданта Нар. Вијећа с прилозима и рачунима, састављеним од односних официра, који су поједине гране руководили.

У аутомобилским колонама била су уврштена три аутомобила с новцем. Како извјешћује **поручник Продановић** под бр. 1, 2 и 367, заповједник колоне, поручник Olbrich, казао му је на Пилама, да се у истим налази новац бивше оперативне касе у Скадру. Заједно с Olbrichом одвезе се до колоне која се налазила 2 километра далеко од града. Око једног аута стајала је велика гомила војника, шофера,

који су разносили некакве врећице и сандучиће, а аустр. главни касир Мосер рече му, да се новац раздјељује међу војнике (саме швабе), да не пане у руке „*südslavischer Regierung*“. На протест Продановићев, изда надпоручник Прохаска заповијед, да се новац поврати, те се је и повратио, осим једног сандучића, у ком је било 3000 круна. Довео је та 3 аута пред редарницу у Дубровник, те је јавио Бони да је заплијенио новац од бивше албанске оперативне касе у вриједности од 15.000.000 кр. у сребру, а да има и злата.

У 11 часова ноћи оног истог дана, јављено му је да је четврти ауто с новцима побјегао пут Требиња, услед чега је одмах послао журну депешу Народној Вијећу у Требиње, да се ауто заплијени и у Дубровник под сигурном пратњом опреми.

Неки војнички официјал, Чех, опазио је Продановићу да треба да будним оком пази на Мосера, нарочито ради неке вреће злата, те му је казао да су на аутомобилу све књиге које су се од год. 1916 односиле на новчано пословање касе, и да укупног новца има од прилике 10.000.000 кр.

Оне је ноћи Продановић поставио по наредби Боне своју стражу, да чува аутомобиле, међу којом су били наредник Стеван Степановић, Јозо Бабић и Перо Петровић, а он је сам стражио до 1 сата у ноћи она три аутомобила.

На 6/11 око 9 сати у јутро, стигао је онај четврти аутомобил из Требиња и смјештен уз прва три, те су тако сва четири била доведена пред царинарницу и ту истоварена у присуству Дра. Ст. Кнежевића, Луја Гаљуфа, Јоба и Вујновића. Управитељ Мосер је казао Продановићу, да фали 8 сандука сребра и стога је био врло узрујан. —

Ово се Продановићево излагање у главном слаже са догађајем. Новац који је стигао, био је заплијењен од одбора Нар. Вијећа у Дубровнику, те се на њ односи већ споменути телеграм из Херцеговога опремљен од ондашњег одбора.

Престојник оперативне касе „Agalb“, главни касир Мосер, те контролор Küsselbauer, довели су се у Дубровник са горе споменута три аутомобила.

Госп. Мосер (бр. 967). каже: У она три аутомобила с којим сам се довезао у Дубровник, налазила се оперативна каса „Agalb“. Нијесам никакву другу касу имао, ни њом управљао. Ова 3 аутомобила доведена су пред царинарницу, а сутрадан су истоварена. До тог часа стали су под стражом наших жандара. Разлупане сандуке које смо са собом у Дубровник донијели, били су разлупани приликом кад су наши шофери и момчад оробили касу пред Дубровником и нанијели штету у износу од 9873 сребрних круна, што смо констатовали у Дубровнику и о чему смо извијестили квартирмајстера „Agalb“, а ту штету нијесмо могли запријечити, јер нијесмо имали него 4 жандара за стражу, што није било довољно. *Мислим да се држи, или да се ипак ствар приказује, као да се је мишљења, да би лутежи били провалили сандуке истоварене код царинарнице. То се никако није могло догодити до предаје, јер би смо ми пригодном предаје то били ошазили, а новац у сребру и злату морао се је слагати, јер је од нас благајничких чиновника био претбројан. Кључеве железних каса чували смо до предаје ми, благајнички чиновници.* Нар. Вијећу нијесмо предали ни папирнати новац, ни ситниш. Ни пресједнику Нар. Вијећа, с којим сам можда два пута о сасвим незгредним стварима говорио, ни

„српској нар. банци нијесмо предали кикавак новац. Све је предано било директору банке (Бруер-Гаљуфу) с којим се је саставила исправа о предаји. Оперативна каса „Agalb“, није била предана у Херцеговом „47 пјеш. дивизији. Ова је имала једну своју опер. касу, коју смо ми снабдијевали.“

Контролор Küsselbauer (бр. 990) каже: „На 5/11 1918 кренула је оперативна каса 19.ог кора „Agalb“ преко Груде у Дубровник, гдје је ститла на 6/11 у вечер. Прије него смо кренули из Херцеговога, предали смо папирнати новац, малдане потпуно, подложним формацијама, а остале су нам само 7 дрвених киста са рим. бр. I — VII и са натписом: садржина: страни новац, те двије велике гвоздене касе са књигама, журналима и празним врећама. У њима није било кованог новца, него можда нешто папирнатог и једна кутија за цигарете са натписом: „freischaren Gelder“, коју смо једину спасили и предали 20/12 1918 исплатном уреду ратног министарства. Ове су кутије биле разбијене на три аутомобила.

„Пред Дубровником смо почели дијелити новац између војске, да не пане у руке непријатељске, Југославена; али се тај новац опет повукао натраг, те се је нашао мањак од 9000 кр. од прилике. Дођосмо у Дубровник о сутону и заустависмо се између царинарнице и народне банке. Директор ове банке, Др. Кнежевић и благајник исте, изјавише да ће се касе преузети сутрадан у јутро, што се је и догодило. Одбору Нар. Вијећа предале су се све врсте новца, како се разабире из записника; предаје, а сама предаја слиједила је у једанпут; те пошто су господа нар. банке избројили новац, издали су нам споменути потврду, која се подудара

„с приложеним протоколом. Бројење се је извршило „касније од споменутих чланова банке, те зато „опаска на дну записника „није се бројило комад „по комад“, има се у том смислу тумачити. Рачун- „ске књиге и исправе касе остале су код нас, те „су после биле послате ратном министарству. „Операт. каса „Agalb“ није се никад предала 47 „пјеш. дивизији. Она је увијек остала у нашим „рукама, док није била предата одбору Нар. Вијећа. „47 пјеш. дивизија није имала посебну операт. касу, „те је новац добивала од „Agalb“, последњи пут „у Херцеговном. До предаје нико није могао ништа „одузети из оперативне касе „Agalb“, јер је била под нашим надзором“. —

Слиједи пријепис записника предаје:

PRIJEPIS.

Der unterzeichnete Ausschuss des Nationalrates in Ragusa, bestätigt hiemit die unten angeführten Geldwerte von der Operativkasse „Agalb“ der Armee Pflanzers-Baltin richtig erhalten zu haben:

113 (einhundertdreizehn) Kisten	à 3000 kr.	339.000 K
3 (drei)	„ „ 6000 „	18.000 „
27 (zwanzigsieben)	Säcke „ 1000 „	27.000 „
Silber, bar, lose		228 „
2 (zwei)	Säcke „ 1000 „	2.000 „
1 (ein)	Sack Hartgeld	100
1 kiste I. Silber	Megjedi	1.600
	Piaster	763
1 „ II. „	Megjedi	1.250
1 „ III. „	„	1.228
1 „ IV. „	Dop. Čerek	18
	Čerek	2.995
	Grosch	184

1 „ V. Silber	Megjedi	1.600
1 „ VI. „	„	1.077
1 „ VII. „	„	1.200
	Čerek	30
1 Sack Gold 650 Stück	à 20 francs	
1 „ „ 689 „	„ „ 20 „	
1 „ „ 500 „	„ „ 20 „	
1 „ Silber 424 „	„ „ Megjedi	
	49 „ Dop. Piaster	
1 „ „ 234 „	Čerek	
1 „ Gold 195 „		
	$\frac{1}{2}$ „	
	4 „ à 20 francs	
	2 „ à 10 dolar	
1 „ Silber	2290 Piaster	
1 Sack Silber	57 à $\frac{1}{1}$, 1 a $\frac{1}{2}$, 95 à $\frac{1}{4}$, 36 à $\frac{1}{10}$	
	Türk. Megjedi	
1 Sack Silber	28 Megjedi	
	69 Čerek	
	1 Dop. Čerek	
	11 Piaster	
	8 à $\frac{1}{2}$ Grosch	
	8 „ 10 Para	
	2 „ 5 „	
	2 „ 1 Grosch	
	3 Lewa	
1 Sack Gold	50 Stück div. Goldst. à 20 francs	
1 „ „	1 „ à 10 Mark	
	1 „ „ 10 francs	
	$\frac{1}{2}$ Engl. Pfund	
	9 Stück à 10 kronen Osterr.	
	48 „ „ 10 francs	
	176 „ „ 20 div. fran. u. Goldgulden	
	39 „ $\frac{1}{2}$ engl. Pfund	

	71 Stück div. 20 francs
	6 " türk Lira
	3 " à 7 1/2 Rubel
	1 " " 5 "
2 Sack Gold	168 " türk Lira
	59 " div. 20 francs
	1 " 5 Rubel
	1 " à 20 österr. kronen
	11 " " 8fl — 20 francs
	2 " francs. à 20
	85 " 1/2 div. à 10 francs
	19 engl. Pfund
	480 Stück à 20 francs
1 Sack	26 silberne Megjedi
	15 Goldstücke à 20 francs
	1 Goldstück
	div. türk. Münzen Silber
	2 Stück Gold u. zw. 1 à 10 u. 1
	à 20 francs
In Papier	13216 bulgarische Lewa
	54742 montenegrinische Perper

Alle Goldwerte sind übergeben, beziehungsweise übernommen worden u. z. Silber in hölzernen Kisten mit Siegelverschluss der öst. ung. Bank und Angabe der Quantität einer jeden Kiste, und das Gold und die Sielbermünzen ausländischer Währung in Säcken mit Spagat gebunden ohne Siegellack und mit Angabe des Inhaltes. Stückweise ist nicht gezählt worden.

Ragusa am 8 November 1918.

Übergeber:
A. Moser m. p. Ob. Kassier
H. Küselbauer m. p. St. Verwalter
als Kontrollor

Übernehmer:
Dr. Knežević m. p.
Narodno Vijeće Dubrovnik

Die oben verzeichneten Geldwerte der Operationskasse „Agalb“ der Armee Pflanzler Baltin, wurden heute an den Ausschuss des Nationalrates in Ragusa übergeben.

Ragusa am 8 November 1918.

Übernehmer:
Dr. Knežević m. p.
Narodno Vijeće Dubrovnik

Übergeber:
A. Moser m. p. Oberkassier
H. Küselbauer m. p.
Steuerverwalter als Kontrollor

Активни рачунски официјал у ликвидацији
Карл Мадер (бр. 975) каже: „видио сам кад се ауто-„мобил одијелио од колоне према Требињу, али не „знам ко је на том аутомобилу сједио. У осталом не „знам ништа, јер је аутомобил на ком сам ја сједио, „покварио се, те сам касније стигао у Дубровник. „На том аутомобилу није било новца“.

Оног дана док се је предавала оперативна каса „Agalb“, госп. **Мартин Грбановић**, шеф интенданције код Quartiermeister Abtlg „Agalb“ у потјери за касама које су припадале његовој интенданцији, и пошто вечер прије него је стигао у Груж није могао да добије о касама вијести, пријави усмено команданту албанске армаде генералу Пфланцер-Балтину, који га упозори да су јучер касе у Требињу биле, те га упутио на Нар. Вјеће у Дубровник. Обратио се потпресједнику Нар. Вјећа Бони, који га упути на Дра. Кнежевића (Види 758 25/7 1919), а овај му саопћи да су касе заплијењене и да се новац не може изручити. Грбановић се врати празних рука у Херцегови. Међутим је Нар. Вјеће у Загребу издало објаву, услед које је добио од заповједника југосл. ратне луке бокешке генерала Лесића и од госп. Франића као пуномоћника С.Х.С. у Загребу са сијелом у Херцеговом, пуномоћ, да

тражи и прими заплијењене касе од Нар. Вијећа у Дубровнику и да их у Херцеговини поврати. На Грбановићеву молбу и интервенцију генер. Лесића Нар. Вијеће у Дубровнику повратило је првому новце оперативне касе 47 П. Д., од прилике 10.000.000 у папиру, док је придржало новце оперативне касе „Agalb“, од прилике 420—450.000 кр. у злату и сребру.

Касу „Agalb“ задржало се је с тога, што ју је већ благајник Мосер прије интервенције Лесића био предао Нар. Вијећу у Дубровник, дочим је каса 47 П. Д. повраћена, јер није још била ни предата.

Госп. Грбановић у кога су сви надлежни фактори имали као на Југославена потпуно повјерење, за своју властиту сигурност, да је манипулирање ове касе по пропису редовно било, *дао је касу комисијонално испитати*, те је нађена у реду, како проистиче из дотичног комисијоналног протокола. Новац из ове касе 47 П. Д. стрпан у вреће, понио је дијелом генерал Лесић у свом аутомобилу, а дијелом Грбановић у свом.

У Херцеговинском употребљен је овај новац у војничке сврхе, о чему је командант армаде Пфланцер — Балтин обавијештен. Остатак ове касе, поприлици 754. 947 кр. предао се документарно југосл. команди у Херцеговинском. Даље каже госп. Грбановић 9 авг. 1919 под бр. 805, да је свака поједина каса имала своју посебну комисију те је водила и посебне књиге, дочим је његова дужност била да из Операт. касе „Agalb“ мјесечно дозначи потребити новац појединим јединицама. Тако је дотирана и каса 47 П. Д. „Није истина што судија Тврдеић тврди да „од оног папирнатог новца који је услед моје и „Лесићеве интервенције био повраћен од Нар. Вијећа

„у Дубровнику т. ј. операт. каса 47 П. Д. самому „Народном Вијећу предао за покриће одборних „трошкова 300 до 400.000 кр., нити је ико други „горњу своту издао. Неисправно је да сам ја суцу „Тврдеићу тако што причао“.

Из касе 47 П. Д. пошто је стигла у Херцеговину, биле су дотиране формације, па и 9.а коњ. дивизија са 310.000 кр, те је дотична намирница редовито унесена у *kassajournal* 47 П. Д.

Госп. Грбановић доказује своје наводе документима, а предлаже на доказ, да није истинита тврдња Људ. Самохода и пуковн. Böttnera, да је у каси било 18 — 20.000.000 кр, од којих 6 милиона у злату и сребру, — преглед оригиналних рачунских књига „*Abrechnung der Operat. kassa I. D.*“ које се налазе код југосл. заповједништва ратне луке у Херцеговинском, те саслушање А. Мосера и увид у његов оригинални извјештај министарству у Бечу.

Већ је раније изнесен испит А. Мосера и доказана неистинитост тврдња Људ. Самохода (14/7 689) и пуковника Böttnera (911) а по томе да је брзојавна вијест одбора нар. вијећа у Херцеговинском одбору Нар. Вијећа у Дубровнику, од самог Самохода измишљена и одбору Нар. Вијећа у Херцеговинском наметнута.

Неистинита је такођер тврдња Самохода, да се у то вријеме у кући Тапавице налазила каса, јер је у списима процеса доказано, да се је смјестила каса 47 П. Д. у кућу Тапавице тек пошто је била изручена од одбора Нар. Вијећа у Дубровнику.

Телеграм Нар. Вијећа из Херцеговинског који носи датум 4/11 19 гласи :

„Народно Вијеће Дубровник. 689. — Операцијона каса садржине двадесет милиона у папиру, девет

„милијона у злату и сребру, креће вечерас из Груде „за Груж, уз пратњу једног чиновника осмог разреда „чина, једног вишег официјала, једног заставника „и четрнаест људи пратље. По аутентичним вијестима „има се дотична свота раздијелити међу више официре. Одредите запљену — Нар. Вијеће“.

Генерал Лесић 29/8 19 888, стигао је у Дубровник да интервенише код одбора Нар. Вијећа ради повратка новца, јер како сам каже, да је питање да ли ће бити могуће исплатити аустр. војску, било за њега као југосл. заповједника ратне луке од особите важности, јер је бројила око 250.000 људи, а није се могла сматрати више војском, него масом узрујаног свијета.

За опрему стајала је на располагању само ускотрачна жељезница, с којом се могло опремити око 500 људи дневно, а опрема бродовима отегла се је неизмјерно дуго, јер су Талијани правили потешкоће. Зато је било очито да ће опрема трајати неколико недјеља, а то чекање распуштене војске без дисциплине, било је од особите погибелји.

Усљед извјештаја надинтенданта Грбановића, да му није успјело да добије натраг од одбора Нар. Вијећа у Дубровнику оперативну касу која му треба да исплати војску, пође ген. Лесић у Дубровник да увјери и оправда, да је исплата војске нужна и зато стигне у Дубровник на 6/11, увјерен да је мирна и редовита опрема војске великим дијелом успјех тога што се војска могла исплатити, а без те исплате сигурно је да би била настала буна и ко зна какве друге посљедице.

Упознао је том приликом Пфланцер - Балтина. С одбором Нар. Вијећа утаничио је да ће се вратити сав папирнати новац за исплату, а да ће новац у

злату и сребру остати заплијењен. Код примања новца није учествовао, али зна да је тај новац у великим plombираним врећама, дијелом постављен у аутомобил у ком се он, Грбановић и један часник возио пут Херцеговога, а дијелом у други аутомобил, у ком се возила стража. Грбановић му је казао да има око 8 милијона. Тим новцем кренули су 7/11 у 8 сати у јутро. Међу врећама држи да није било кованог новца, па ни злата, јер је Нар. Вијеће сигурно цијели ковани новац и злато придржало, јер је баш тому давало велику важност, да злато и сребро остане у Дубровнику.

Начелник штаба кад ратне луке у Херцеговину, мајор Лео Рупник, саслушан је о овом предмету у Херцеговину на 24/VII 1919 бр. 712, а код окружног суда у Дубровнику 30/7 1919 бр. 753, па је извијестио ераријално заступство за Дубровник и Котор дне 9/I 1919. бр. 367.

Око првих новембра 1918 дође у Херцеговину *kvartermeister Abtlg*, а с њим главна операт. каса. Под командом „Agalb“ биле су три дивизије: 47 П. Д., која је застала на повлачењу у Тивту, 81 која је застала у Рисну и 9.а коњичка, која је стигла у Дубровник. Ова посљедња предала је остатак новца српској команди мјеста у Дубровнику, а 47.а у Тивту и 81 у Рисну, предале су преостатке уз односне документе интенданцији ратне луке, што проистиче из дотичних рачунских књига код исте интенданције. Споменуте касе биле су дотиране из главне операт. касе, а познато му је да је на 1/XI. 18. ова каса издала 1.000.000 круна југосл. морнарици као предујам, а $\frac{1}{2}$ милијона за потребе арсенала у Тивту. Каса која је из Дубровника враћена, била је смјештена у вилу Тапавица, а њезин остатак био је

заплијењен од југосл. интенданције ратне луке 16 нов., како се из дотичног обрачуна може увидјети. Заповједништво „Agalb“ брзојавно је посредовало на све стране, да му се поврати новац, те је повјереник за народну обрану Др. Дринковић наредио брзојавом под бр. 712, да се цијели ратни материјал и оружје преда у станицама укрцавања војске, а да се новац узајмљен југосл. флоти квитира, а да злато и сребро заплијењено од Нар. Вијећа у Дубровнику, остане као народна имовина. Тај телеграм гласи:

Из Заргеба — без броја

Лучко Заповједништво Херцеговини.

На упит Quartier. Abt. Armeegruppe Пфланцер гледе разоружања одређено је знања и равнања ради како слиједи:

Auf Res. № 8077 vom 11/XI. l. J. ad A) gesamtes Kriegsmaterial der Armeegruppe ist den Nationalräten und Hafenkmds der Einschiffungsstationen zu übergeben ad 1) die für die Verpflg. während der Transporte erforderlichen Fahrküchen und Kochkisten können mitgenommen werden, die Übergabe dieser Fahrküchen und Kochkisten hat an den Nationalrat in Fiume (Obstlt. Teslić) vor der Ausschiffung der Truppen zu erfolgen ad 2) wird bewilligt dass die Truppen ihre Waffen erst beim Besteigen der Schiffe oder der Bahn abgeben. Zur Aufrechterhaltung der Ordnung können den einzelnen Transporten einige Wachgewehre belassen werden. Kanzleien und Rechnungsakte sind zurückzulassen und beim Höchstkmdo in der Bocche oder Hercegnovi aufzubewahren. ad 3) Fahrzeuge und Autos können soweit sie für die Versorgung erforderlich sind den Truppen bis zu ihren Abtransport belassen werden, sodann sind sie den sub a) genannten Stellen zu übergeben ad 4) das

von der Armeegruppe Pflanzler der jugoslav. Flotte vorgeliehene Geld ist zu quittieren das vom Nationalrat Gravosa beschlagnahmte Gold und Silber ist nicht rückzuerstatten, es ist Nationalgut und als solches vom Nationalrat Gravosa gesichert zu verwahren und an den Nationalrat Zagreb mit gesichertem Transport abzusenden betreffs Auszahlung der Gebühren an die A. Bemannungen der Transportschiffe werden Weisungen an Nationalrat Fiume folgen ad 5) Gegen Belassung von Telefonmaterial und einigen Personenautos bei den Truppen und Kmden bis zu ihrem Abtransport nichts einzuwenden. ad C) bei Meinungsverschiedenheiten wolle sich Armeegruppe an den Nationalrat S.H.S. in Zagreb komissär für Nationalverteidigung wenden, woselbst ein bevollmächtigter Vertreter des ung. Nationalrates angeteilt ist; mit diesem Vertreter wurde auch betreffs vorstehenden Weisungen einvernehmlich vorgegangen ad 6) den Feldgendarmen der höheren kmdos können zwecks Aufrechterhaltung der Ordnung während der Transporte ihre Waffen belassen werden erhalten Au. Abtlg Ercegnovi Nationalrat und Hafenkomdo Hercegnovi Hafenkomdo in der Bocche und Nationalrat Fiume (Obstlt Teslić) komissär für Nat. Verteidigung.

Повјереник за Народну Обрану
Др. Дринковић оп. бр. 1299.

Благајни 47 П. Д. која се повратила из Дубровника, предали су између 11 и 16/XI. остатак новца, како се види по дотичним обрачунима, тако да је 16/XI. заплијењена ова каса с износом од 754.947:78.

Генерал Пфланцер-Балтин предао је српској команди мјеста у Дубровнику извјешће о предају ове касе, које гласи:

Laut Kontokorrentjournal betrug der Stand der Operationskassa am 31/X. 1918 die Summe 8,968.942:76 Kronen.

In der Zeit bis 16/XI. wurden vereinnahmt 1.540.610:10 und ausgegeben 9.754.596:08 Kronen.

Der verbliebene Kassarest von 754.947:78 Kronen wurde am 16/XI. vom jugoslav. Höchstkommmando in Castelnuovo beschlagnahmt. Hierbei wurde noch an fremder Valuta abgeführt 14.415 Piaster in Silber, 136 Piaster in Banknoten, 4655 Drachmen und 65 francs in Banknoten.

Schliesslich wurden auch die Kassadepositen mit einem besonderen Verzeichnis im Gesamtwerte von 120.872.20 Kr. (darunter 36.150 Kronen in Obligationen) an das jugoslav. Höchstkommmando übergeben.

Über 400.000 Kronen in Silber und Gold wurden am 6/XI. vom Nationalrat in Ragusa beschlagnahmt und befinden sich die diesbezüglichen Kassa-behelfe bei diesem.

Die Armeegruppe hat bis einschliesslich 30/XI. die Gebühren für alle Formationen der Armeegruppe einschliesslich der jugoslav. Formationen der Armeegruppe einschliesslich der jugoslav. Formationen aus den Kassen der Armeegruppe ohne Unterschied gedeckt.

Alle Gebühren und Ausgaben wurden im Sinne der bisher geltenden Bestimmungen erfolgt. Das Armeegruppenkommando ist bereit, über Verlangen die Einsicht in die Kassagebahrung jederzeit international zusammengesetzter Kommission zu gewähren.

Gravosa 18/XI. 1918.

Generaloberst Pflanzner-Baltin m. p.

Für die richtige Abschrift Thaller Hptm.

Za tačan prepis

21/XI. 1918.

Dr. Sindik m. p.

Kako se je već навело, г. Мркушић уједно с држ. одвј. у Сплету Др. Чулићем пођоше у Боку, да установе с вјештаком тачност овог обрачуна, али се повратише у Дубровник, а да се нијесу ни потрудили да увиде рачунске књиге ни тога дана, ма да је њихова дужност била да ове извиде учине и прије него су упутили истрагу.

Има се узрока ово устврдити, јер о резултату таквих евентуалних изvida нема у списима никаква податка, тим више што, да је то извршено, не би се упутио, односно наставио овај скандалозни процес, који поткопава углед судских и државних власти.

Готово три мјесеца прођоше од дана кад су гг. Мркушић и Чулић дошли у Дубровник, те су то вријеме издангубили, а да нијесу нашли за сходно да ову најважнију ствар развиде.

Тек дана 27/3 1920. (под бр. 974), кад се је госп. Мркушић već био устегао од дужности суца истражитеља у једном процесу без жељеног успјеха, обавио је госп. савјетник Башић тај вјештачки преглед рачунских књига, по кому произлази да су *толико извјешће генер. Пфланцер-Балтина 18/XI. 1918, колико и искази дошћичних аустр. органа истинити*, а потом да није смио да буде ни заведен овај од самих власти разглашени, срамотни процес, који савјетник Мркушић у свим замолницама означаје као злочин крађе и проневијерења, почињена од чланова одбора Нар. Вијећа у Дубровнику.

Свједок Рудолф Стрнад у свом испиту 5/8 1919., 793, потврђује потпуно горе наведене чињенице, у колико је он истим присуствовао, нарочито гледе заплане изведене 16/XI.

Кајетан I, класе Карл Кунц у свом испиту Котор 23/VII. 1919. бр. 258/14 потврђује да је и он

предао новац који је имао, каси 47 П. Д. у Херцегновом, док је иста била под управом аустријских официра, који су му и исплатили пристојбине, као и другим официрима.

Свједок Иван Брозовић, кавџијан II. класе, додијељен генер. штабу генерала Пфланцер-Балтина, каже у свом испиту 22/IX. 1919. бр. 897, да је он разговарао с Боном само о транспорту лађа и аутомобила, а нипошто о ствари касе, али да зна да је генерал Пфланцер наредио 9ој коњ. дивизији, да преда касу прије укрцања.

Генерал Albert Legay, вайовј. 9е коњ. дивизије, потврђује у свом испиту 25/9 1919. бр. 893, да је дивизија предала новац, оружје и материјал, комисији мјесне команде у Дубровнику, а примитак потврдила иста команда дописом бр. 816.

Генерал Maks Schneeen на 7/X 1919. бр. 92. каже, да је био у Гружу до 7/XI, да је опһио с господом *Quartiermeisterabtlg Gruppe Albanien*, али да му није познато да су нека два официра узрујано причала да су морали предати два и по милијона српској центр. банци и баш у руке марк. Боне.

Кавџијан Леополд Летнер 10/X 1919. бр. 954 и 31/X 934 каже, да је у једном аутомобилу дошао у Груж — Дубровник с рачуновођом 47 П. Д. капетаном Моуцка. У њиховом аутомобилу није било новаца, а нијесу на проласку могли у Грудџи обазнати гдје се налази операт. каса „Agalb“, ни она 47 П. Д. Посље је обазнао да је ова потоња преко Требиња дошла у Дубровник, да је имала од прилике 9 милијона круна и да су обе биле заплајењене у Дубровнику. Кад је по интервенцији генер. Лесића и интенд. Грбановића била повраћена каса 47 П. Д.

у Дубровник, један дио исте био је у врећама натоварен на аутомобил, на ком се и он одвезао у Херцегнови. Према томе није ни предао, ни примио новаца од одбора Нар. Вијећа у Дубровнику. Кад су он и Моуцка стигли у Груж, престављене су им биле двије госпође које су биле у друштву госпође генерала Weiss и генер. Schneeen. Није истина да је он, а ни Моуцка казао да су предали 2 $\frac{1}{2}$ милијона круна српској центр. банци и баш у руке Боне, јер о новцу није никад ни говорио, а настојао је само код одбора Нар. Вијећа, да му поврате особни аутомобил 47 П. Д. Ни генералу Schneeen, није говорио о његовој мисији да добије аутомобил, јер је био ради наступљених прилика душевно скрхан.

Генерал Weiss командант 47 П. Д. на 25/8 1919 бр. 886, каже да је послао из Будве и Тивта, гдје је био стациониран, штабног капетана Летнера и рачуновођу Моуцка у Херцегнови, да сљедују новац за исплату војске за мјесец новембар, и то 1 $\frac{1}{2}$ милијона круна. На повратку из Херцегновога у Будву одузет им је новац од југосл. комитета, али је опет био повраћен, тако да је предат његовим официрима касе, а мисли не више од једног милијона од прилике. Касније, другом приликом, био је одузет његов аутомобил од Нар. Вијећа у Дубровнику.

Госпођа Marta Weiss на 22/8 1919. бр. 886 прича, како су јој капетан Летнер и рачуновођа Моуцка причали детаље о наведеном случају заплајене и повратка новца, али да се не сјећа који је износ био одузет, нити зна да су они причали да су изручили новац у руке марк. Боне. Присутни су били том разговору грофице Lobkovitz и Pötting и feldmarschal Schneeen.

Зайовиједајући генерал албанске армије Пфланцер - Балтин под бр. 936 каже, да је био у Грузију од 7 — 23/XI 1918. За касе не зна потанко, јер то не спада у његов дјелокруг.

Возећи се из Грузије у Требиње, сусрео је 6/XI један теретни аутомобил, те му дотични официр пријави да је то операт. каса 47 П. Д. са од прилике 6 — 7 милијона круна, а да је с том касом умакнуо пред Дубровником, јер је чуо да је друга каса секвестрована од Југославена. Наредио је да каса под пратњом пође тамо гдје спада, а касније је чуо да је била заплијењена. У Грузију говорио је с генералом Лесићем, од кога је захтијевао да се одмах врати новац, а касније је чуо да је папирнати новац од 6 — 7 милијона враћен, а златни и сребрни око 300.000 задржан. На његов налог израдише његови официри закониту основу употребе новца, која је била од њега потврђена и изведена. Наредио је да се све ручне благајне закључе и предаду, али зна да у њима није претекло ништа, или врло мало.

Службени саобраћај с Нар. Вијећем водио је преко својих органа.

Записник 18/XI 1918 биће по свој прилици потписао по предлогу својих официра, а изрекао је справност да једна комисија антанте контролише манипулацију новца. Прве пет ставака записника свакако су му биле познате, али о стању касе не може да се сјети.

До примјешка позива на суд, њему није било познато о судбеној парници против Бона. Новинске вијести по којима би он био изјавио да је справан свједочио против Дубровчана који су шобоже при својили његову касу, нијесу истините. Он таквих вијести није у Бечу читао, а да је и читао, не би био демантовао, јер он у опће ништа не демантује.

„Ново доба“ у бр. 136 од 24/6 1919 тенденцијозно, а сигурно по злобном поштреку у процесу упућене особе, јавља да Пфланцер Балтин у бечким новинама изјављује да је справан свједочити у овој ствари.

У опће је информатор новинских вијести увијек иста особа, што се разабире из писања, а особито из ријечи: „тече даље“, које се више пута понављају.

Морамо напоменути да под бр. 984 налази се и допис Министарства Правде, који потврђује да ни код којег одијељења ликвидирајућег министарства војног у Бечу, није предата признаница српске банке у Дубровнику из касе војске Пфланцер-Балтинове.

Осодни помоћник генерала Балтина, Бранко Галијер, бр. 600, потврђује да је на путу Требиње — Дубровник Пфланцер сусрео аутомобил са од прилике 6 милијона круна и дотичне наредбе издате су од самог генерала.

Према налогу Земаљске Владе у Сплјету 12/12 1918 бр. 494, управио је ераријални заступник г. Др. Ернест Катић члановима одбора Нар. Вијећа Бони и Др. Кнежевићу писмо, којим је питао разјашњење о разним касама, које су наводно биле у Албанији и то каса за управу Албаније са 37.000.000, операт. каса Пфланцер Балтинова са 12.000.000, каса бечког банковног друштва са 25.000.000, те будимпештанске трговачке банке са 28.000.000, на што су споменути и одговорили, да им је једино позната судбина новца армије Пфланцер-Балтина, те су и доставили пријепис извјешћа овог генерала 18/11 1918, које смо горе навели, па су истодобно извјестили владу о залихама, аутомобилима и т. д. примљеним у Дубровнику. За остале новце одговорено је да није ништа познато, а фактично

нијесу у Дубровник никад ни стигли. То је Земаљска Влада врло добро знала, али сасвим тим, водила се је и о томе истрага, јер се хтјело свакако да се по свијету разнесе злобни глас о крађи милиона.

Између упита постављених генералу Пфланцер-Балтину, пита га се под 8. да ли су те касе довезене у Дубровник. За опстанак тих каса, генерал не зна ништа, дочим *свједок Лујо Калчић, финансијални тајник додијељен као цивилни комесар албанској армији*, свједочи већ на 7/6 1919 бр. 263, да у споменутим касама није било новаца, јер још прије слома била је депонована каса управе Албаније у износу од 25.000.000 по налогу врховне армијске команде, код поштанске штедионице у Бечу, а да је 20 дана прије слома односни благајник ове касе, са оно мало новаца што је преостало, отпутовао.

На исти начин благајници других банака отпутовали су прије слома, носећи са собом оно мало новца што им је преостало. Сам свједок Калчић депоновао је касу којом је он управљао, у износу од 400.000 кр. код Аустро-уг. банке у Суботици, камо је пошао по налогу старије власти.

Овим је исцрпљен материјал који се налази у списима, из кога јасно проистиче да стање каса које су у Дубровник стигле, а припадале су албанској армији Пфланцер-Балтина, одговара потпуно односним рачунским књигама, те да из тих каса није фалило ни новчића, па да је поступак Нар. Вијећа у Дубровнику у потпуном сугласју с наредбом југосл. генерала Лесића и повјереника за Народну Обрану у Загребу Дра Дринковића.

Произлази само да су нестали из споменутих каса ови износи:

1) 9873 сребрних круна, које су биле опљачкане од шофера и војника на путу из Груде до Дубровника, прије него су касе биле заплијењене (види испит Мосера бр. 967, Küsselbauera бр. 990);

2) Тако звани „Freischarengelder“ и „Nachrichtengelder“, који су Мосер (967), Küsselbauer (990), и Мадер (975) — како сами кажу — спасили, раздијеливши их ради преноса између себе и предали их ратном министарству у Бечу, овако:

	Мосер	Küsselbauer	Мадер
1) аустр. банкноте	191.18	—	—
2) аустр. банкноте	2844.33	2842	2842
3) фр. швајцарски	3000.—	3000	3000
4) талиј. лире	5500.—	5500	5500
5) драхме	12300.—	12000	12000
6) пјастри	1540.—	1535	1535
7) динари	4130.—	4600	4600
8) лире окупачни	685.06	—	—
9) леви	1395.—	1400	1385
10) перпери	45.—	—	—
11) леви	10555.—	4906	2985
12) ауст. рат. зај.	20000.—	14000	16000

Ове су новце споменути официри са односних аутомобила изнијели за вријеме кад је уз осталу стражу лично стражарио и заповједник страже, поручник Продановић. На њега самога пада кривња да је новац нестало, јер је био упозорен од свједока Антуна Бранђолице (209), Оскара Вернаце (568) и Димитрије Бубала (488), баш у часу кад се тај новац разносио од дотичних официра с којим се је Продановић разговарао.

Ма да је дакле Продановић био упозорен, одговорио је Вернаци и Шутину: „то се вас не тиче, ви се у то не пачајте! Што сам ја овдје?“ (в. 568.)

а сам признаје у спису 2, да му је један официјал Чех нарочито препоручио да пази Мосера и да будним оком бдије над једном врећом злата.

Већ из овога што смо до сада изнијели, мора свака да се у чуду запита, што је могло да оправда сумњу да је нестало милијона, а напосе на основи чега је могла бити упућена предистрага проти толико лица. И све да се је баш хтјело дати слободна маха фантазији злобе, да се проневерило силно благо, зашто се није поступало мало обазривије не само ради осумњичених особа, него и у интересу саме истраге, да се успјешније дође до истине.

Требало је држати се таквих мјера, које нијесу кадре да подигну толику узбуну. У Котору се у исто доба водила истрага под бр. 712, која је имала исти задатак као и милијунашка афера у Дубровнику, али ни которски суд, ни Земаљска Влада нијесу узвитљали ни мало прашине, чак се о том процесу није нимало ни говорило. А зашто?

Истрага је морала знати да је пут из Албаније до Дубровника прилично дуг, да аустр. војска која се повлачила, није прелетјела сав тај дуги простор и одједном се нашла у Гружу, него да се је заустављала на више мјеста и у Боки и у Конавлима и у Жупи, па да је требало испитати мало и те крајеве, прије него се дошло до оваког незаконитог и ничим неоправданог поступања са члановима Нар. Вијећа у Дубровнику.

Јер каква је корист могла да буде по истрагу од тога да се позатвара без узрока неколико наших грађана, да их се разгласи по свему свијету као најординарније лопове, па онда тек да се заведе истрага и установи нетемељитост сваке сумње? И најпосље зашто се од Нар. Вијећа није тражило

да поједини његови чланови положи рачуне о свом дјеловању, да се испита прије свега јесу ли доиста починили какву неуредност, па тек онда да их се евентуално осумњичи и лиши слободе? Ако се могло посумњати да Пфланцер-Балтинова каса има милијона, зар није била дужност власти да установи колико је милијона било и гдје су исти свршили, прије него се је смјело доћи до осумњичења Народног Вијећа? Зашто се све то није испитало, прије него се дошло до тога да се клевећу поштени људи? Ако се тражи разлог оваковог поступку, до којег закључка мора се доћи? Зар су биле довољне злобне измишљотине и подвале са стране особа мутне прошлости, које су на лажима и денунцијама сваке врсте оснивале своју егзистенцију за вријеме Аустрије, прије него се дошло до оваког шкандала, до оваке бруке, која поткопава углед судбене власти, па и саме државе?

Јер док има људи који се заносе сензацијама, па их са своје стране лажима, измишљотинама и прикривеном злбом још јаче подгријавају како би се дуље одржале на површини, има и људи који се не заносе пикантеријама, него хоће с правом да буду на чисту о ствари која је била објешена о тако велико звоно, нарочито кад су по сриједи особе које никад нијесу дале ни најмање повода, да се о њима рђаво мисли.

Љубитељи пикантерија у Сплету били су напукон измислили и сензационалну вијест, да су се списи овог процеса на путу између Сплета и Београда изгубили, да том вијести још инфамније ударају на Дубровник.

Али има још нешто што вриједи забиљежити. Данас кад је овај процес свршио са фијаском, зар

ће они који су при томе били на послу, кушати да отклоне са себе неуспјех и да свале кривњу на другог? То би било врло comodно и практично, али треба видјети може ли та лакрдија свагда да и успијева.

Мислимо на комесара Тодоровића, кога би се хтјело приказати да је у овом послу водио главну ријеч.

Он је доиста безобзирно поступао, али то није доста да он сâм зато и одговара. Ми нијесмо тако наивни да ћемо се тим задовољити. Знамо добро ко је Тодоровић и што је он кадар да уради, али знамо такођер, ко је за њим стојао и ко се послужио њим као оруђем, да изводи овако скандалозне игре.

Ми не можемо да дамо Тодоровићу већу важност него што га иде. Он је за нас прости полицајски орган, који се је, намјером да прави себи рекламу и да постане велики човјек, служио разним средствима да до тога дође, а знамо већ с каквом скруполозношћу могао је да изводи своје планове.

Али суд није смио да упадне у погрешку, пустити комесара Тодоровића да му даје директиве у истраживању кривичних дјела која не постоје.

Да делегирани судица истражитељ, Мркушић није сам водио истрагу, него је дозволио да је води и жељезнички - паробродски комесар Тодоровић, произлази из самих пријава Тодоровића. Произлази из списка, да ни судица истражитељ, ни државни одвјетник нијесу сами затражили од политичке власти ону помоћ, која би иначе била потребна, него је Тодоровић на своју руку толико писмено, са преко 140 пријава управљених суду, колико и усменим наговарањем судице истражитеља, директно упућивао овога како да води опћените

извиде о милијунашком процесу, а да у пријавама није навађао конкретних кажњивих дјела; а поједине околности које би он навађао и које би могле слутити да би судица могле да упуте на какав траг, готово све су од свједока од њега наведених оповргнуте, а доказано је да су и саме пријаве кажњивих дјела лажне. Сама стилизација Тодоровићевих дописа суду, доказује недозвољено његово уплитање у вођење процеса. Примјера ради доносимо из списка под бр. 444, стилизацију којом се служио Тодоровић:

„Суцу истраж. Мркушићу. — Ради утврђивања „појединих чињеница потребитих за истрагу која је „у току, молим за дејство да се среством два „вештака и једног судице извиде следеће околности „и т. д.“. —

Да је Тодоровић фактично водио истрагу директним упливом на судицу истражитеља, доказује један допис поглаварства у ком се означаје Тодоровић као **водителј процеса**.

У самим пријавама Тодоровић доказује апсолутно непознавање мјесних прилика и особа, што произлази н. п. из пријаве под 4, у којој називље Ђина Бруер-Гаљуфа књиговођом Српске Централне Банке, од кога тражи податке о пословању ове банке, дочим је он прокурисит Дубровачке Трговачке Банке, већ од много година.

Злобна намјера Тодоровићева произлази из његових пријава под бр. 4, 46, 405, 436 и т. д., у којим, премда не навађа никакав конкретни чин, па досљедно ни средства за доказ таквих дјела, ипак категорички тврди да су почињене крађе са стране Народног Вијећа.

Та злобна намјера истиче се из факта, што он ставља неоправдано у сумњу неке личности, а

никад цијело Народно Вијеће, чак искључује директно од прогањања и од сумње већину чланова Нар. Вијећа, па и такве личности истог, које су према свом положају и свом дјеловању морале да одговарају за свако дјело Народног Вијећа.

Тодоровић наређује суцу истражитељу да извиди трговачке послове Српске Центр. Банке, који су се односили на вријеме далеко пред сломом и показује у својим пријавама мржњу и злобну намјеру према овој банци. То произлази из пријава 4, 444 и других.

Тодоровић искључује од сваког осумњичења канцеларијске чиновнике Нар. Вијећа, као н. п. тајнике Накића и Синдика, који су сваком дјелу Нар. Вијећа, већ по свом положају, морали судјеловати и који су у свом дјелокругу неовисно вршили неке становите дужности.

Упада у очи околност да су у овом милију-нашком процесу прогоњени истражним затвором и жигосани јавном штампом као починитељи најсрамнијих дјела, између чланова Нар. Вијећа једино **Срби-католици**, што би могло изгледати као да се хтјело само ове пред цијелим свијетом жигосати и оцрнити, да их се тако искључи из сваког могућег уплива у младој држави. Ово је факат који се подудара са мишљењем неких чланова Покрајинске Владе у Сплету и њиховим скромним жељама, о којима се говори да су се неком приликом изразили, како схваћају да има Срба православних, али да Србе католике они не признају и да их се мора уништити. А пошто су ове личности играле истакнуте улоге у заступању Дубровника о преврату, произлази ипак из пријава Тодоровићевих да је осумњичено Народно Вијеће. Тодоровић је пак имао несумњиве везе с владом и штампом у

Сплету, јер вијести донесене од ове потоње тијеком истраге у првим мјесецима такове су, да су могле потјецати само од особе која води истрагу, а не може се ни дозволити помисао да је такове индискреције могао починити судца истражитељ, ма да је у вођењу процеса починио незаконитости. У вези с тим побуђује сумњу о индискрецији околност што је судца, при испитивању осумњеника Криста Доминковића, истицао као његово звање, да је он чиновник Дубр. Трг. Банке, тако да је у „Новом Доба“ изашла вијест: како је између осталих притворен и Кристо Доминковић *чиновник Дубр. Трг. Банке*.

Они пак који су могли, нијесу давали путем штампе извјешћа о процесу, што се у сваком процесу обичава јавности ради, јер су знали да је процес само плод злобе. Овако редовни извјештаји били би одмах у почетку истраге доказали неоснованост предузетих мјера, али пред таквим фијаском бојали су се и гг. Мркушић и Тодоровић, те су се латили згодног средства, да том беспримјерном фијаску избјегну, одуговлачећи процесом.

А да је Тодоровић био кадар да почини такве индискреције и да заводи јавно мнијење лажним вијестима, произлази из чланака у Српској Зори, које је он сам написао, како произлази из изјаве уредника госп. Чокорила, и то у бр. 4/17 октобра бр. 168, 11/24 октобра бр. 171, 13/26 октобра бр. 172, 26/8 новембра бр. 178.

Тодоровићу пак као *државном комесару* (наслов који је он сам себи присвојио и донекле тим завео спљетску владу), може бити да је било наређено од спљетске владе да онако поступа, што би се дало слутити из акта 5/І. 1919. под бр. 369 овог процеса.

У намјери да само неке становите личности осумњичи и осрамоти, Тодоровић се је послужио и јавном штампом и предлагањем свједока о којима је могао рачунати да би могле из личног непријатељства отеретити особе на које је он циљао да их уништи, (н. п. свједоке Heim, Marcocchia, Поточник, Dr. Martecchini и т. д.), а, да њиховом свједочанству буде дата већа важност, означивао их је као поштене људе, или као људе ванредно добра памћења.

Ни ови, ни слични свједоци, нијесу удовољили његовим жељама.

Тодоровић је употребљавао и новчана средства за упливисање да од њега предложени свједоци искажу по његовој вољи. Тако н. п. својим потписом омогућио је да Поточник добије новаца на мјеницу. Обећавао је и уносна мјеста, н. п. Поточнику мјесто државног архивара, или кустоса старина и музеја у Дубровнику, те му је дао и препоруке за министарства у Београду.

Ко је пак тај Поточник, мислимо да не треба много говорити, јер је још за вријеме рата многима у Дубровнику познат. Навестићемо само за оне који га не знају, да се је код нас лажно разметао као доктор филозофије и као рес. официр аустријске војске, а био је на служби полиције и уживао је протекцију Ренкина. Суд у његовом завичају, па и Дубровнику, имао је прилике да се често позабави његовим злодјелима на штету грађана и државне имовине.

Пригодом слома знао је да, ради биједног стања своје фамилије, искористи добро срце многих наших грађана и добротворних установа, који су га само из обзира према његовој биједној дјечи, сно-

сили и били му дарезљиви. Био је примљен на службу војничке бонице у Гружу, гдје је фалило персонала, али је ради неколико крађа почињених болесним и умирућим војницима, био истјеран из болнице, посље мало дана.

Сам се пак Тодоровић увјерио на својој кожи (што је и прије знао), ко је Поточник, јер је и њему, тобоже државном политичком комесару, проневјерио 930 кр., које су му касније исплаћене на молбу сироте Поточникове, да Поточник избјегне посљедицама проневјерења, којим му је сам Тодоровић био запријетио.

Да заплаши свједоке, умио је да предлаже и терористичке мјере, јер је од суца истражитеља захтијевао да их испита *под пријетњом зашвора*.

Тодоровић је без икаквог оправданог разлога означивао неке предмете, који су се налазили код неких личности, државном својином (бр. 4, 39 итд.). Оваким и сличним средствима служио се је Тодоровић само да успије у својим срамотним намјерама.

Тодоровић је измишљао да се водила истрага од војничке власти за умишљену крађу (бр. 35, 176.)

Тодоровићева намјера да се што више оцрни Дубровник, произлази из бриге да се што већи број Дубровчана уапси, па се зато побринуо и за хелије (бр. 98).

Послуживао се је и анонимним пријавама потписаним н. п. „социјалисти“, „Аргус“ и т. д. (бр. 19, 391 и т. д.)

Активно дјеловање Тодоровића у клеветању, неумјесним пријавама суду, завршава се даном 25 јуна 1919; трајало је дакле само први мјесец истраге, вјероватно зато што је посље тога сам увидио да би даљи његови кораци били узалудни.

Сасвим тим је слиједио ипак да излијева своју жуч проти осумјеницима, још много касније на други начин (види горе наведене чланке „Српске Зоре“).

Није хотио више да одговори ни суцу истражитељу на замолницу 25/8 1919. бр. 820, ма да би ово био једини случај, који би био могао оправдати његово уплитање у процес који је у току. По овој замолници произлази, да је велика већина Тодоровићевих пријава по самом суду пронађена као нетемељита, те захтијева да држ. комесар пода нека објашњења по учињеним извидима о пријашњим његовим пријавама. Произлази на даље, да су конкретна кажњива дјела, измишљена од Тодоровића, остала потпуно оборена, а да Тодоровић није никад одговорио на ту замолницу, очито јер није могао додати тих података, који би његовој злоби могли да послуже.

„Српска Ријеч“ у својим чланцима бр. 101, 123, 128, 132, 135, 136 год. 1919. бави се особом комесара за избјеглице Тодоровића, те износи вјерну и ако не потпуну његову слику, по којој може свака просуди његову личност. Ти чланци говоре, да се под окриљем Тодоровића налазе сви они полицајски комесари, чиновници и т. д. на истим својим мјестима; они раде по истом калупу као 1914. год., они су за њ добри, поштени, одлични и врло спретни, а напротив су неваљалци они који су под Аустријом окривљени за велеиздају.

„Он је овдје стигао као комесар за избјеглице, те је према томе имао да станује и ради у Грузију и да води рачун о избјеглицама, којих је онако велики број и дошао и прошао преко Грузије. Како смо са сигурне стране извијештени, то му је био једини

„задатак. Како је он дошао и намјестио се најкомодније у кнежев двор, са којим је правом потпуно игнорисао поглавицу дра. Перовића, постао шефом над њим и „шеф државне полиције“, то све изгледа као нека тајна.

„Истом је Тодоровић дошао у Дубровник, окупио је око себе све најгоре аустријске шпијуне и друге опскурне индивидуе и задржао их на свом старом мјесту. Они су постали његови интимни људи, његови најпоузданији и најискренији помагачи. У маси су се подржавале и проносиле гласине о покраћеним милијонима, а он је то прихватио и замислио да се тим прослави“.

„Разочарање је у Дубровнику доласком Тодоровића велико. Он се уобразио да постане диктатор, чак млади владар, како он себе назива. Грађани га зову Ренкин II, а сигурно је да се ништа готово не разликује од познатог дубровачког поглавара за вријеме рата, злогласног Ренкина. Хтио је да опћина потпуно дође под његову власт, те је влади предложио *распусити дубровачке опћине*. Посијао је међу грађанством мржњу и неповјерење, а на нишан је узео оне исте људе, које је и Аустрија прогонила и уништавала, те је створио „дубровачку аферу“.

„Негдје у фебруару 1919. дошао је к нама Тодоровић, који је говорио *да га је послао министар!*

„Одмах се показао арогантан, те је одалечио од себе свакога, а само је окупио детективе, шпијуне које је оставила Аустрија, међу којима двојицу те су почели да оживљују гласове о милијунима. Један је од тих рефлектовао и радио да збаци

„Дра. Перовића, па да он постане поглавар. Није „му успјело, него је пошао у Боку као судија, гдје „се прославља и он неким аферама сличним овој „дубровачкој. Други је био аустријски шпијон, па „је исто звање добио и код Тодоровића. Ова су „му двојица прикупљала материјал што су црпили из „причања улице и жењица, па је Тодоровић тим „хотрио да постане славан и почне одмах да трчи у „потрагу за покраденим милијонима. Посље првих „апшења пошаље Прибићевићу силесију шифрираних „телеграма, којим му вјеројатно пода овлаштење да „ради што хоће.

„Тодоровић је био наумио да похапси све „редом чланове дубр. нар. вијећа, а Перовић да „те незаконитости запријечи, извијести спљетску „владу, која тад пошаље суце, које је Тодоровић „знао сугестионирати“.

Не да се установити да ли је Тодоровић упли-
висао и на исказе неких свједока, који су просто
клеветали, или су ови утјецали на Тодоровића; али
свакако ти ће свједоци одговарати. Списи овог
процеса то јасно доказују, па ћемо и навести у
кратко неколико случајева.

1.) Свједок *Продановић* тужи Дра Стијепа
Кнежевића ријечима: „ја знам *позитивно* да је ону
„врећицу злата у којој се налазило око милијун
„круна вриједности и то франака, турских и талиј.
„лира, енгл. фунти, преузео Др. Ст. кнежевић, а
„то потврђујем *својом официрском ријечи*“ (бр. 1.)

Он тврди да му се управитељ *Мосер* *шужио*
да му у предаји фали 8 сандука сребра и да је
ради тога био узрујан. Тврди надаље да је он
своје поуздане војнике *прешражио* *прије ошћушће-*
ња са страже код аутомобила с новцем испред

редарнице, што по самом његовом признању није
истина, јер сам вели *да је штражио до 1 сат*а
пос. поноћи и тад је легао, дочим *његови су људи*
били ошћушћени — како сам каже — *око 4 — 5*
сати у јутро, што *га је изненадило, кад је касније*
дошао до мјеста штражарења, јер је био изричито
наредио својим војницима, да се не мичу с мјеста.
На даље тврди да је у мјесецу марту 1919 прегледа-
јући зграду „villa Hariette“ на своје чудо видио
око 300 врећа цемента, које је *уознао* да потјечу
с пароброда „Abbazia“.

Он тужи Нар. Вијеће да је занемарило своју
дужност да држи ред и штити државну имовину,
зато да је подузимао сам на своју руку мјере
сигурности, да спаси што се спасити дало.

Све су ове његове тврдње оповргнуте у про-
цесу, а доказано је како је једино оно што је од
касе Пфланцер-Балтинове у Дубровнику нестало,
он једини могао да спаси, а није хтио (зашто?)
да то учини, окосивши се на оне који су му то
пријавили.

2.) Професор *Андро Барих* (520) тужи Народно
Вијеће да је криво што је за вријеме слома пропало
робе и материјала у вриједности *једне милијарде*,
те да је запустило своју главну задаћу, да спасава
народну имовину; и зато је предлагао капетану
Ђорђевићу *да ће људе позитивара*; да је Народно
вијеће одмах обуставило излагање листа „Праве
Црвене Хрватске“ и да није хтјело да организује
ствар по његовим упутама, јер је хтјело да власт
остане у њиховим рукама, да је врше без контроле.

Можемо само да завидимо професору матема-
тике, с каквом је брзином премјерио у памети
количину робе на пристаништу, помножио цијену

и уздигнуо све на коцку. Ипак сумњамо је ли баш тачно све израчунао, јер не знамо да ли је ту убројио и онај неки зубарски ателиер за који се је он толико интересовао, да је чак наговарао зубара Орлића да га склони и доиста се и склонио у Др. Балда Богојевића.

Не питамо зашто му је око било запело баш за тај зубарски ателиер; а зашто га се је склонило баш у Богојевића, то ће он знати. Свакако то доказује да госп. професор математике није досљедан у свом пуританизму и да је мало озбиљан, па мора да је та његова недосљедност и неозбиљност и била узрок што пок. Ђорђевић није послушао његова савјета да се позатварају чланови Нар. Вијећа. Да га је послушао, ко зна како би био прошао и сам госп. професор математике.

Али би све то можда лакше претрпио, да је барем остала у животу „Права Црвена Хрватска“, која му је одавна прирасла к срцу и коју је и он можда некад китио својим памфлетима. Само је нетачно што госп. професор математике каже да је Нар. Вијеће забранило даље излагање „Праве Црвене Хрватске“. Та, зна он добро да то није истина, него да је била омладина, а на челу хрватска — бива она која не мисли као и он — која је уништила „Праву Црвену Хрватску“, и да није било чланова Народног Вијећа, било би и горе прошло. Али ту му неистину радо праштамо, јер разумијемо колико га боли у срцу нестајање онога листа и колико за њим и данас жали.

Кажу да је он састављао оне инфамне чланке у „Народу“ потписане иницијалима „проф. А. Б.“. У сваком случају пак је проф. А. Б. онај који је не само ширио неистините гласине које су дале

повода овом процесу, него је чак захтијевао од власти (гувернера Ђорђевића), да проти члановима Нар. Вијећа поступа и да их уапси.

3) Анонимна тужба „Социјал-демократа“ (бр. 19) каже да ако поглаварство није у стању да изнађе покрадене кашете новца у сребру и папиру и оно што се потрошило у палаче, без обзира на новац кога још доста има, упозорујући на друштво Јоба, Вујновића и другова уз судјеловање српске банке, нека њих позове, па да ће они све то пронаћи. И фактично је на темељу ове тужбе државни одвјетник наредио да се преставници социјал-демократе саслушају. Друга анонимна тужба под псеудонимом *Аргус* гласи, да су се из царинарнице пренијеле у стражарницу 4 гвоздене касе, врло тешке; а пошто су преноћиле у стражарници, биле су опет повраћене у царинарницу, али су тада биле много лакше. Премијештање се је тобоже извршило јер да је из стражарнице било лакше по ноћи протурити новац кроз прозор који одговара у луку, а да је на рибарници стајао аутомобил.

Сам се „Аргус“ стиди своје пријаве тим што у дотичној пријави препоруча поглаварству, да колико оно, толико и сам суд задрже тужбу тајном. У смислу ових анонимних тужаба бави се петар Перић, који је пред Вељком Вукмировићем (бр. 43) и Антуном Тривом (бр. 44) у поморској кафани озбиљно тврдио да позна особу која би својим потписом потврдила, куд је нестало оно 12.000.000. У свом испиту означио је госп. Слободу оном особом коју он спомиње, дочим је госп. Слобода у свом испиту бр. 68 изјавио, да нити зна камо је свршила оперативна каса, нити је икому изјавио да је справан својим потписом то потврдити.

Из испита госп. Свободе произлази јасно нејеродостојност свједока П. Перића, те је судица морао да проти њему по закону поступа, тим прије што П. Перић у свом испиту навађа и другу крупну лаж, бива да је при предаји новца присуствовао и Тодор Иванковић, који онда није ни био у Дубровнику, како сам у свом испиту (66) каже.

4) *Мато Шишић* (бр. 53) *својевољно* приступи пред државнога одвјетника, пријављујући да Лазо Тарана зна врло важних околности у погледу несталих новаца.

Под бр. 77 пак предлаже опет *својевољно*, да се саслуша Јосиф Хофман, који да ће дати много информација, а особито да је српска центр. банка купила са нешто 1 $\frac{1}{2}$ милијона стање неког Lercha, те око 2 милијона хотел Империјал; а да се саслуша Илија Милетић: ко му је исплатио дуг иза слома, па да му се заплијене књиге.

Свједок *Хофман* (342) побија тврдње које злобно хоће да инсинуира Шишић. Ни са Милетићем није био у злобној намјери боље среће.

Истичемо да анонимне тужбе социјал-демократа садрже исту подвалу коју подмеће и Мато Шишић, бива да је Нар. Вијеће крало милијоне за српску банку у Дубровнику, еда она купи имања Lercha и Империјал. У граду се обично држи да је Мато Шишић дописник новина под псеудонимом „Аргус“. Ако је тако, онда је он одговоран и за споменуту анонимну тужбу потписану тим истим псеудонимом.

Већ само његово *својевољно* приступање пред власт и његове анонимне тужбе, доказују његову злобну намјеру да без икаква темеља потакне власт на казнено поступање проти осумњеницима. Али уза сву злобу показује и кукавичлук, јер се боји да се његове притужбе не би обазнале.

Да је комесар Тодоровић био у некој тијесној вези са социјал-демократима, може се закључити из његових пријава суду, у којим се налазе исте оваке ниске подвале.

5.) *Иво Билишков* (бр. 6) каже да је некад у жељезници у друштву са Цесаре Дамиани путовао, кад им је приповиједала нека дама, тобоже касирица Пфланзер-Балтинова, да је у касама армије било од прилике 27.000.000. Та би дама по његову причању морала одсјести код кап. Триповића у Гужу. Надаље каже како је Илији Милетићу неки господин казао, како је зашао код неког госпара и затекао га са врећицама новца.

Цесаре Дамиани (531) *јориче* да је путовао са споменутом дамом и да је она тако што причала. Њему је Билишков приповиједао кад се је повратио у купе гдје је он био, да му је нека дама говорила да споменута каса садржава око 30.000.000; да је Билишков хотио да и он чује причање те даме, те је отишао да је позове, али се је повратио без ње. Ту даму он никако није видио. — Смијешно је пак како је могао Билишков и замислити, да једна војничка, армијска каса може да буде руковођена од неке касирице. Према томе је Билишков неспретно измислио све ово, очито у слобној намјери проти осумњеницима. А да је доиста он био тако расположен према осумњеницима, доказ је то, што је касније био од суда осуђен на 3 дана тамнице или 300 круна глобе, јер је те осумњенике јавно називао лоповима.

Кай. Триповић изричито пориче тврдње Билишкове те се на њега и на споменуту даму односе, говорећи да код њега није долазила никаква дама или дјевојка њемачке народности.

6.) *Илија Милетић* (бр. 7) каже да му је Шпиро Савин причао како је видео у некој кући гдје је тражио неку особу, три човјека а пред њима на столу 2-3 вреће пуне златног новца, а да није споменуо кућу.

7.) *Шпиро Савин* (бр. 8) пориче тврдњу Милетићеву, а каже да му је механичар Пицек причао како је пошао у неку кућу да наплати рачун и затекао три особе, које су већ три дана и три ноћи бројиле хрпу златног аустр. новца по 20 кр. Да су сва тројица остала запрепашћена, а Пицек навода Савину: „ево у оваком су ми новцу исплатили рачун“, показујући златни аустр. новац по 20 кр. Савин тврди да је Пицек то казао пред његовом женом Маријом.

Сама *Марија* (9 и 10), жена Шпира Савина, пориче тврдњу мужевљевоу. Такођер Р. *Пицек* (9 и 10) који прича како је у дућану Абрама Толентина нашао неког жидова, кад је потоњег тражио да потпише молбу за уведење воде, гдје с Абрамом Толентином броји од прилике два замота златног новца. Они се нијесу ни најмање узрујали. Ово је само причао Шпиру Савину, а том приликом није показао златни комад од 20 кр., јер златног новца није у опће имао, осим једног комада од 20 франка, који је примио од Шпира Радована, на исплату неког рачуна.

8.) *Marija Focht* (219) и *Славић Анка* (220) подваљују, како потврђује *Franco Focht* (211), да би им Анка Müller била казала, да су се једне ноћи два аутомобила брашна искрцала у кућу Доминковића око 2 уре по поноћи, дочим *Anka Müller* (221) каже да она то није казала, те пориче што каже:

9.) *Franco Focht* (211), да би она била видјела да су се у Ђина Гаљуфа такођер искрцала по ноћи 2 аутомобила брашна.

Клевеће надаље Роберта Одака и Милана Урошева, да су из једне бонице носили скрињу од 20-25 кила, дочим су исти, како произлази из списка, редовито преузели ефекте из бонице, која је била у кући Банца на Плочама.

10.) *Giulia Heim* (бр. 90) тврди да је на 6/11 у друштву с фелдмарш. Schneehen и једног генерала кому имена не зна, жене фелдм. Weiss, грофице Josefe Lobkowitz и грофице Karole Pötting, била пред хотелом „Петка“ у Гружу, кад је дошао особни ауто фелдмар. Weiss са два официра, који су обавијестили госпођу Weiss о њеном мужу, који је послао напријед с аутомобилом 2¹/₂ милијона круна у касетама, те да су изван града били заустављени и тај новац предали српској центр. банци, у руке марк. Лука Боне. Они да су се згражали на читав поступак, и бојали се како ће одговорати према дивизији, чији је новац то био, а да они нијесу имали примнице. Не сјећа се пак је ли један од њих казао да је добио примницу.

Злобна измишљотина госпође Heim доказана је свједочанством капетана Leop. Lettnera (754), који каже да је он био у споменутом аутомобилу са рачуновођом капетаном Moucka, да је дошао пред хотел Петка у Груж, поздравио госпођу његовог заповједника фелдмаршала Weiss, која му је само представила оне двије даме ту присутне, о којима прича сама гђа Weiss. Ту је био и фелдмаршал Schneehen, који је од слома тако био скрхан, да није ни њему, па ни споменутим госпођама казивао што о својој мисији, која се искључиво састојала у настојању, да му се

поврати особни аутомобил, који је могао предати у Тивту, а није било потребно да га остави Нар. Вијећу у Дубровнику.

О каквој заплени новца није могло бити ни говора, тим мање што је знао да је кап. Моуска баш долазио у Дубровник да прими новац 47е П. Д., који је услед интервенције интенданта Грбановића и генерала Лесића имало да поврати Народно Вијеће у Дубровнику њиховој дивизији. Према тому је и измишљена тврдња да им је било заплијењено 2¹/₂ милијона круна и да су исте предали српској централној банци на руке Лука марк. Боне.

Макс генерал V. Schneehen (928) каже да је становао у хотелу Петка, али да не зна ништа о споменутом случају.

Госпођа *Marta Weiss* каже да су споменутом приликом биле присутне само грофице Jos. Lobkovitz и Кар. Pötting, па генерал Schneehen, те да су официри Lettner и Моуска приповиједали како је неки новац заплијењен, али се не сјећа који је износ одузет и да ли су официри причали да су га изручили у руке марк. Боне.

Karolina Pötting (969) каже да је за аферу о којој се ради чула тек назад мало времена, из уста гђе Lobkovitz која је такођер добила позив, али о афери не зна ништа. Особе које судјелују у опће не позна.

Генерал *Weiss* (886) пориче да је икад његовој каси био заплијењен износ од 2¹/₂ милијона круна, него је неком приликом прије заплене новца у Дубровнику послао био своје офицере Lettnera и Моуска из Тивта у Херцеговину, да за његову дивизију предигне 1¹/₂ милијон круна, који је износ на повратку из Херцеговога у Тиват

заплијењен од Југосл. Одбора, а послије повраћен дивизији.

Разговор је подваљен и сам факат који прича Heim измишљен је, како је измишљено и то да је ту био присутан још један други генерал и да је она била присутна доласку оних официра, јер то свједоци искључују.

Истийи грофа Lobkovitz и кайетана Moucke-фале у сјисима.

11) *Павао виџез Ferro* (273) каже да је у 9ој коњ. дивизији генерала Legaу упознао свог рођака Ericha Bayera, надпоручника ген. штаба, по коме он позитивно зна, да је по исплати официра и момака остало у каси 2¹/₂ милијона круна, који је новац морао изручити српској центр. банци уз примницу. Каже надаље да му је сам Bayer казао да је био у Гружу присутан, кад је дошао неки надпоручник, те се узрујан тужио да му је Нар. Вијеће у Дубровнику одузело аутомобил с новцем, од прилике 2¹/₂ милијона круна и да не зна како ће одговарати, нашто му је Bayer одвратио, да се не треба узрујавати, јер да он, Bayer, предава новац редовито Нар. Вијећу, те да се стога нема чега бојати. Напокон „мирне душе“ тврди да је у Дубровник дошло много више од 200 теретних аутомобила.

Већ је прије доказано да је 9а коњ. дивизија предала материјал и новац српској војски, а не Нар. Вијећу у Дубровник, што потврђује и свједок Stulli (334) и сам заповједник 9е коњ. дивизије Legaу (893) и команда мјеста у Дубровнику (816).

12) *Mato Lonza* (514) тврди да му је казао у Сплету Др. Крстел, да му је јављено од Лука Боне, да је из Котора кренуо пароброд „Vertes“ пут

Ријеке са много милијона, али да није казао што Тодоровић (106) тврди, да би му Др. Крстел био показао телеграм потписан од Лука Боне, извјештајем да је заплијењено 29 милијона новца, од којих 7 милијона злата.

Др. *Крстел* пак (222) вели да није примио никакав телеграм потписан од Лука Боне садржајем који Тодорорић наводи, а да је и примио, не би га био показао приватним особама, а по готово не капетану Лонзи, с којим није био у најбољим одношајима. Искључује да је такав телеграм стигао службено или приватно на владу.

13) *Арисид Вучетић* каже (648) да би му Др. Иво Stallio у Сплету био причао, како је за преврата био у Гружу и имао на расположењу једну торпиљарку, те да су га гг. Luxardo и Гаљуф замолити у име Нар. Вијећа, да их превезе до Котора, те да су Дру. Stallio на путу до Котора причали како иду у Котор да узму папир. новац, којим ће замијенити златни новац касе Пфланцер-Балтинове, јер да се та каса има повратити. По граду се говори да је Вучетић онда био дописник „Novog Doba“ у Сплету. Ако је то истина, он би одговарао и за поједине дописе, па били од њега скључени, или инспирисани.

У сваком случају он одаје злобну намјеру проти осумњеницима, да власт проти њима казнено поступи.

14) Противно Вучетићу каже *Dr. Stallio*, (683) да није путовао с Luxardom и Гаљуфом из Дубровника до Котора, него да су они жељели да се из Боке врате с њим у Дубровник, те да су у Херцеговини на путу до адмир. брода „Рудолфа“ причали како су дошли да нађу неки број милијона папирнатог новца, да измијене злато касе Пфланцер

Балтинове. Међутим потпуно је измишљено што Stallio тврди да му је Гаљуф рекао, да су дошли промијенити новац и у опће све оно што о Гаљуфу прича, јер се они ни по виђењу не познају.

Сам Stallio тврди још да би му у Дубровнику причали медиц. Wendzilović, надпоруч. Матијевић и Др. Кнежевић о плијену од 18.000.000 злата и сребра оперативне касе генерала Пфланцер Балтина. Разумио је из разговора мајора Путника и шефа стожера Балтинове војске са повјереником за Боку Антуном Франићем, коме је он присуствовао, да у споменутој операт. каси има око 18.000.000 кр. злата и сребра.

15) *Иван Боснић* (115) видио је оног вечера кад су касе пред редарницу стале, 4-5 терет. аутомобила и гдје неки војник предава официру двије пуне врећице кованог новца.

Тај је официр предао обе врећице Луку Бони, који се с њима упутио пут Страдуна, те је помислио да их носи у српску центр. банку. Такођер је видио да два официра носе по двије врећице кованог новца у улици агенције Ung. Croata. Био је с неким друговима у друштву.

Свједок *Ј. Крилешић* (116) каже да је и он видио како су два официра носила врећице новца, био је дакле присутан у исто вријеме кад и Боснић, али није опазио да је ко други носио новац и друге имовине.

Такођер свједок *Димитрије Бубало* (488) потврђује да је видио како су она два официра из једног теретног аутомобила извадили неке врећице и пошли у Кабожину улицу. То је све видио с врата његовог дућана, дакле из непосредне близине аутомобила, али каже да није никога од осумњеника

ту видео, а потврђује да се то догађало како Боснић тврди, око 8 сати вечера.

Свједок *Оскар Вернаца* (568) био је с *Иваном Шушићем*, видјели су како официри носе врећице с аутомобила у Кабожину улицу. Пријавили су то Продановићу, који је стајао непосредно близу аутомобила, те им је одговорио: „то се вас не тиче, ви се у то не пачајте, што сам ја овдје?“

Бранђолица Анђун (209), *проф. Чичин* (590) потврђују да се факат догодио онако како га причају сви свједоци, а не како га наводи Боснић.

16.) *Лазо Тарана* (396) тужи Доминковића да је пред Богом Јелићем, Чижеком и Муслидином казао: „магарац је сваки био ко није украо, а могао је; и ја сам однио кући мало граха“.

Споменути свједоци то поричу.

Такођер лажно спомиње Лечића и Милана Урошева, да су стражарили код аутомобила оно јутро у 5 сати, дочим из свједочанства овог посљедњег, а из процесуалних списа гледе првога, произлази да ниједан од њих није ту био.

Тужи такођер, да је Њирић исплаћивао за радњу око уређења хотела Империјала 25 радника по 50 круна, мјесто само 15 радника који су доиста били запослени, а да су плаћени били и синови Јоба и Хопе, који нијесу ондје ни завили. Њирић то пориче (види 393).

17.) *Радецки Вицко* (229) тужи, да је он врло добро видео да су оне вечери око 11 сати, кад су аутомобили с новцем били пред редарницом, Ђуро и Пепица Вујновић узимали с једног аутомобила касете и носили два три пута у апотеку Пини, а за њима су ушли у апотеку Антун Вујновић и Ђилдо Јоб, те је кроз тамно стакло од врата апотеке опазио како ту мјере и дијеле новац.

Од Народног Одбора највише што су се оне вечери вртјели око аутомобила и разносили новац, били су Антун Вујновић и његови синови, Ђино Гаљуф и његов син, Кристо Ређо медицинар, Кристо Доминковић, Лесо Куртовић, Милан Урошев и крчмар Бјеловучић. Овај је потоњи по њему продавао злато и сребро златару Пучнику, а да су се златари у опће бавили оних дана претапањем злата и сребра које су куповали. Да ће Милан Урошев и Бјеловучић све најбоље казати, јер да су они најмање добили.

Ови наводи опровргнути су свједоцима, па и доказом да из касе ништа није фалило; напосматрајући свједочанством самога Јосифа Пини (773), који искључује да су се у апотеку уносиле кашете с новцем и категорички искључује да се то догодило, како и то да су Вујновић и његови синови, те Ђилдо Јоб у опће улазили у апотеку.

18.) *Проф. Накић* (57) не памти да се у његову присуству вијећало о важним стварима, као о примању и раздавању државног новца и других предмета. Обично су сами вијећали Бона, Кнежевић, Јоб и Јакшић.

Памти да је њему и проф. Синдику казивао Бона, како је заплијењена каса Пфланцер-Балтинова са 6-7 милијона кр., и да им је успјело спасити само 400.000 кр. кованог новца, а остало да су морали повратити на захтјев генерала Лесића.

Није му познато је ли и коме је повраћен новац, колико, које врсте, дапаче он и Синдик су се чудили како у списима нема никакве намирнице о предаји, те им је ствар била загонетна.

Признаје да је првих дана био извијештен у погледу новца заплијењеног и материјала, а да је

то касније престало. Међутим се у граду почело говорити о милијонима, а пошто је и он опазио да се с новцем и ратним плијеном без контроле барата, и пошто му послѣ нијесу изгледали сасвим чисти, није се ни он, ни Синдик више бринуо за друго, него су држали само списе у реду. Појединости о пљачкању и неуредностима није у стању да изнесе. Новцем се руководило безглаво, јер је примао свако ко је хтио, с њим радио што је хтио, а рачуна није нико тражио. Признаје да је он дао налог да се Хопеу изда бензине за Српску штампарију.

Сви су ови наводи неистинити и сам је свједок у протусловљу, кад каже да се није начао у послове, а кад тамо издавао је налоге да се издава материјал, као н. п. налог за издавање бензине Српској штампарији; да у списима нема намирнице о заплијењеном новцу, што је и њему и Синдику било загонетно, дочим су оба знала да се у списима налазе дотичне исправе. Подвала да се с новцем и ратним плијеном без контроле баратало и да се безглаво руководило, недозвољене су инсинуације, које очито теже за тим, да баце сумњу на споменуте чланове Нар. Вијећа и да их се терети; а тврдње његове не само што нијесу доказане, него он сам није у стању да наведе ни један конкретни случај.

19) *Др. Илија Синдик* (63) тврди, да је *Мато Stulli* руководио само са издацима, а не и са примитцима Нар. Вијећа. Он у опреци с *Накићем* каже, да су осим *Бона*, *Јакшића*, *кнежевића* и *Јоба*, још и *Хопе* једини били упућени у пословању с новцем. Његов је опћи дојам био тај, па послѣ нијесу чисти, јер се никад није давало, ни тражило рачуна, дочим су сви рачуни били у списима, а он сам истиче како је *Stulli* руководио с издацима.

Злобно инсинуира, да је чуо од *Дра Кнежевића* како се тужио што се *Stulli* пропитује код банака гледе примитка државног новца, јер је врло добро знао, а истом приликом и чуо, да се *Др. Кнежевић* није тужио, него је само питао *Бону* како се *Stulli* као војнички интендант, пача у после Народног Вијећа и знао је да је *Бона* одговорио *Кнежевићу*, да *Stulli* по његовому налогу уређује цијело пословање Нар. Вијећа, те је по том одговору и *Др. Кнежевић* одобрио налог.

Одмах на почетку свога испита каже г. проф. Синдик, да је понудио Нар. Вијећу своју службу, из *патриотизма*, а сумњичи неке чланове Нар. Вијећа, да у вршењу њихове дужности, нијесу им послѣ били чисти, те је тим дао повода да се против њима казнено поступа.

Не знамо за право како он схваћа патриотизам; али сигурно је то, да се он понудио и да је вршио слижбу за *илаћу*, као и његов друг г. проф. *Накић*. Они се обојица, као по договору, слажу у нападању и клеветању без икаква темеља, те усљед те потворе и поступало се је казнено против неким члановима Нар. Вијећа. Не наводе ни један конкретни случај, ни једну чињеницу, која би оправдала то њихово мишљење. Они се служе само подвалама и недозвољеним инсинуацијама, како би судац истражитељ и без конкретних доказа кажњивог дјела, завео истрагу, што се је на жалост и догодило.

Али они су свакако били у стању да као тајници који су присуствовали и судјеловали свим пословима Нар. Вијећа, изнесу између толиких случајева које ће бити примјетили, барем једно само некоректно дјело. А сумњичити некога без узрока, без доказа, без оправдане сумње, само да се да по-

вода власти да проти њему казнено поступа, да га се испред исте терети и иајпосље убије његов углед и његова част, сачињава потвору, означује тенденцијозно криво свједочанство, које се законом казни.

Кад су пак видјели да су погријешили што су се примили те службе, јер се налазе тобоже између људи код којих „посли нијесу чисти“, дужност им је била да одмах разјасне свој положај, да се одреку те службе и да почињена кажњива дјела пријаве суди. То им је валагало и поштење и патриотизам.

20.) *Др. Јосиф Барић* неистинито тврди, да су Луко Бона и Др. Кнежевић преузели сами власт у своје руке. Каже да се по граду говорило да је много новца Пфланцер-Балтинове касе нестало и да је ковани новац био промијењен са папирнатим и повраћен.

И ово су измишљотине без навода конкретних случајева, ни особа које би те неистините вијести разносиле, јасном намјером да се пословање Нар. Вијећа стави у тако рђаво свијетло, да би тим што су ове инсинуације учињене успред суца истражитеља у вријеме кад је већ неколико грађана неправедно чамило у истражном затвору, дало више подлоге сумњи проти истим.

21.) *Едмунд Појочник*. О њему смо већ казали (стр. 66) ко је и што је, па неће бити потреба да кажемо какав се суд може створити о таком човјеку и о његовом испиту (316).

22.) *Судац Тврдеић* (761) каже, да му је Грбановић причао, да је Нар. Вијеће у Дубровнику задржало за своје потребе 300 — 400.000 кр. у папиру, од онога што је било повраћено у Херцегови, дочим доказује Мартин Грбановић (805), да је то гадна лаж.

Злобна намјера суца Тврдеића да нашкоди осумњеницима, избија из ове лажи, а неразумљиво је како сам г. Мркушић није узео на записник ове важне Тврдеићеве изјаве, него их је приложио списима у форми уредовне биљешке. Свакако је неразумљиво и то, да је Тврдеић могао сазнати испит Грбановићев, који Мркушић није никоме смио повјерити.

23.) *Рудолф Мандић* у свом испиту (41) инсинуира, да се присвајао државни новац и друго имање, те да је Нар. Вијеће заплијенило много милијона златног новца, па да га је касније претворило у папир. новац. Надаље да је Луко Бона купио у Арифа Гашевића два коња и за то му дао 100 врећа зоби; да је нестало духана у вриједности од 100.000 кр., да је шофер Љепопир теком вожње избацивао из аутомобила и присвајао брашно; да је Ђилдо Јоб продавао брашно трговцу Зецу.

Чудновато је да један политички комесар, у искључивој намјери да озлогласи особе, није у стању да наведе други извор свог знања, него само то да је чуо, а да се није ни побринуо да овим гласинама нађе поријекло, е да по својој дужности установи истинитост дјела, прије него се о њему изрази; јер је знао да ако су гласине истините, да су та дјела кажњива, те да политички комесар носи званичну одговорност зато да се почињеним злодјелима не заматне траг. Тврдње госп. Мандића побијене су процесуалним списима.

24.) Илија Nardelli (198) лажно тврди, да је при примању новца био и Луко Бона, јер је свједоцима (Мишетић 217, Арнаутовић 292, Калинић 294 и Пјетрић 295) доказано, да он ту није био.

25.) *Горде Вулешић* (248) удова пок. Сава лажно тврди, у очитој намјери да оптерети Хопе,

како је његова служавка Д. Поповић њој причала да је пренијела 3 — 4 кара робе у кућу господара. То Поповић пориче, ма да је на њу употребљен терористички поступак истражног затвора од 24 сата, а на дотични упит суца, изричито је изјавила, да би се она тога сјетила и да је назад 5 година што тако причала, а камо ли од назад 8 дана.

Сам је г. Мркушић био увјерен у неистину исказа свједокиње. Горде Вулећић, кад је свједокињу Поповић пустио на слободу после самог 24 сата. То јасно доказује да затвор није ни имао друге сврхе, него да свједокињу, заплаши.

У очитој намјери да нанесе грдних посљедица и другим осумњеницима, иста Горде Вулећић измишља неку особу, која да је видјела кад се је краља државна имовина и новац. Ово свједочанство мора да су и сама гг. Мркушић и Др. Чулић схватили као лажну подвалу, јер односна особа није никад ни саслушана; само је чудновато да се није поступало проти Горди Вулећић за криво свједочанство.

26.) *Људевит Самоход* (689) инсинуира Нар. Вијећу у Херцеговном лажну вијест да му је виши официјал, који је пратио касу Пфланцер Балтинову рекао, да у каси има двадесет милијона у папиру, девет милијона у злату и сребру, те је односни телеграм одбору Нар. Вијећа у Дубровнику саставио уједно са члановима одбора херцеговског. У свом испиту пак сам признаје да је одбору Нар. Вијећа у Херцеговном приопћио лажну вијест, јер каже да би му виши официјал био рекао, да у каси има само 18-20.000.000, од којих 6 милијона у злату и сребру.

И ова је тврдња неистинита, што се доказује испитом тог самог вишег официјала г. Мосера (967).

Искази горе наведених свједока, којима је циљ да оптерете осумњенике тенденцијозним измишљотинама, јасно су оповргнути од других наведених свједока. Истиче се да су сви саслушани свједоци предложени од саме оптужбе, јер осумњеници тијеком истраге нијесу никад ни имали прилике да наведу свједоке обране, ни да сазнају зашто су тужени.

Саслушало се и друге свједоке оптужбе, који су дијелом потврдили горње наводе, а дијелом су доказали са каквим тешким и несавладивим приликама имало је Нар. Вијеће да се бори при спасавању државног добра, у оно страшно доба велике бијеле и погибелји за Дубровник и апсолутне несташнице јавних складишта.

Овај процес који се завргнуо и изводио без темеља, а великом злом и мржњом против Дубровника и Дубровчана, имала је судска и државна власт да доврши дајбуди онако како је и замислио био.

Почело се је преко јавне штампе разгласивати по свему свијету под именом „дубровачка милијунашка афера“, да је Нар. Вијеће у Дубровнику опљачкало материјал и новац узмичуће албанске армије Пфланцер-Балтинове и огромне своте које су прије узмака имале аустр. и маџ. банке у Албанији, излажући најпосље и имена особа које су неосновано биле прогоњене, па је била и дужност власти, да по учињеним извидима јавном штампом то и оповргне. Кад власт није то урадила, била је онда њена дужност, да, за задовољштину осумњеника, *изнесе ствар пред јавношћу јавном оптужбом*, да осумњеници буду у стању да испред јавности докажу своју некривњу и скандалозност процеса. То је јавни морал захтијевао.

Власт није никако смјела да предложи аболицију процеса, јер су се томе противили сами осумњеници. Они су се одмах, како су се пронијеле гласине о наумљеном предлогу за аболицију, директно обратили надлежној власти, просвједујући проти таквом завршењу процеса.

Госп. Хопе увјерен да то ради и у општем интересу, приказао је писмени протест, један Министарству Правде, а други Државном Одвјетништву у Дубровнику, којим је исправама изричито захтијевао да му се урече јавна расправа, да буде у стању да докаже своју некривњу толико самим процесуалним списима, колико и другим доказним средствима.

Истакнуо је како је увијек ишчекивао да јавном расправом правда изрече своју посљедњу ријеч, а да овако не очекиваним, не жељеним и не траженим ријешењем, одузимање му се свака могућност да обрани своју част и да докаже, да је свака сумња која има већ година и по дана што га терети, била неоснована.

У истом су смислу гг. Гаљуф, Лекнер и Качирек усмено просвједовали код судбене власти, односно код пресједника окружног суда Мерло, кад им је навијестио могућност аболиције; а да свом захтјеву даду још већу снагу, потоња двојица, као чешко-словачки поданици, обратили су се свом дипломатском преставнику за посредовање.

На жалост дошло је ипак до аболиције, јер је то био још једини излаз за власт, да избјегне поразним посљедицама свога неуспјеха.

Обуставом и аболицијом процеса, нанијела се је даља неправда осумњеницима, а то власт није смјела никад да предложи. То је урадила ипак само зато, да свој узмак прикрије.

Осумњеници проћесују и данас проћи оваком завршетку процеса, који је власт хтијела да преда заборау. Они не могу дозволити да се преко њега прође и да га се баца ad acta, него траже потпуну задовољштину и оштету.

У вријеме кад осумњеници нијесу смјели да говоре, „Српска Ријеч“ је проговорила из душе њихове, износећи у бр. 61 и 136 — 1919. год. како се не моли ни обустава, ни аболиција, ни милост, него да се само тражи правда, а да ће се за све тражити у своје вријеме задовољштина.

„Самоуправа“ (бр. 301-2, 1919) истиче како је овај процес заведен фуртимашки, како му је кумовао министар Прибичевић, не обавјештавајући ни министра пресједника, ни министра правде, ма да је знао да је овај потоњи искључиво зато надлежан.

Само тако су се могле створити ове незаконитости, које из процеса избијају. А карактеристично је како исти чланци истичу, да баш у оно вријеме кад се завргну овај процес, Сплет је добио концесију за експлоатацију колосалне водене снаге Попова-поља, да тим нанесе Дубровнику огромну штету.

Пошто смо на овај начин изнијели како су се употребила сва могућа средства, да се властима предочи како овај скандалозни процес може и смије свршити само судбеним праворијеком у јавној расправи, а што инсценатори процеса нијесу хтјели дозволити да их јавни суд не осуди, ред је да изнесемо сада неке крупније незаконитости при вођењу овога процеса.

У мају 1919. год. савјетник Мркушић позивао је дијелом писмено, а дијелом усмено, преко својих органа, неке грађане, означајући их као осумњенике

ради злочина предвидјена §§. 181, 183 к. з. Дотичне су се особе преказале само да избјегну евентуалним даљим неправедним неугодностима и прогањању, ма да су биле увјерене, да су позиви протузаконити, пошто их је издавао и потписивао ненадлежни судија (Др. Мркушић).

Позивало их се је усмено, са ријечима: госп. судач вас зове да одмах дођете к њему; или им се је уручивао писмени позив отворен, незапечаћен, остављајући им за испит рок од неколико сати. По томе не знајући зашто су осумњичени, нијесу имали времена да сакупе податке и доказе свог оправдања.

Оваким позивом повријеђено је право грађана, законом гарантовано, да се у предизвидима поступа сучувањем особне части и достојства, избјегавањем јавне саблазни.

Кардинално је начело, да се никоме не може ускратити право да дође испред надлежног редовитог суца. *Forum competentiae* је право грађана, а и дужност суда, да се расправља о појединим тачно означеним и објективно установљеним кажњивим дјелима пред одређеним судом.

У конкретном случају могао је да буде надлежан само Судбени Двор Iе молбе у Дубровнику, као истражни суд (§. 10 к. п.), а овај је могао да води казнене истраге само по једном свом члану, кога опет само овај Судбени Двор може да одреди за суца истражитеља (§. 11 ибид).

Госп. Мркушић није био никада члан Судбеног Двора Iе молбе у Дубровнику, па зато није ни могао да при овом Судбеном Двору врши право и дужности суца истражитеља, а то тим мање што је он, по вијестима новина, *одређен био за вођење овог процеса од Покрајинске Владе у Силешиу,*

која ни у каквом случају није смјела да такве одредбе издаје.

Делегирање другог каквог суда, па досљедно и г. Мркушића, могао је да одреди само судбени двор II молбе, уз претпоставке § 62 к. п. Па и против таког закључка, странке су могле да се жале (§. 63 к. п.).

Повријеђен је дакле већ из почетка закон на штету великог броја грађана, којима није било свеједно имати пред собом лице сасвим страно и које није познавало ни људе, ни прилике, или суца вјешта мјесту и грађанима.

Ненадлежни судија г. Мркушић није се ни поводом преслушања држао строго законитих прописа наведених у §. 199 к. п. Он би већином питао „осумњенике“ о саставу и дјеловању Народног Вијећа у Дубровнику, па онда да ли је дотични присвојио што од државног добра које је стигло у Дубровник, а припадало је бившој а. у. војсци. Кад би о првome испитаник одговорио што му је било познато а на друго питање одговорио негативно, г. Мркушић би тражио да му се даду обавијести о операцијоној каси Армије генерала Пфланцер Балтина. На ово посљедње питање, одговор је за оне који су били упућени у ствари, био једноставан а тај је овај:

Сам генерал Пфланцер-Балтин потврдио је власторучном изјавом од чега и колико се је састојала каса његове армије, те да је та каса - изузимљући златни и сребрни новац — повраћена тачно истој армији и употребљена на плате официра и момчади.

Сребрни и златни новац пак, који је припадао реченој каси, у износу наведену од генерала Пфланцер Балтина и саобразно записнику о примању и предаји

тога новца, положен је по налогу спљетске владе код мјесних банака за њезин рачун.

Након утврђења оваких одговора г. Мркушић би на предлог држ. одвј. г. Др. Чулића одредио заведење редовите предистраге и истражни затвор, на основи §. 175 бр. 3 к. п.

Па ни спљетски државни одвјетник г. Др. Чулић није могао да буде тужилац при Судбеном Двору I Молбе у Дубровнику, јер није ту ни стално, ни привремено био намјештен, а нити га је *надлежна власт* одредила да учествује у овом процесу.

По вијестима новина, одредила је Покрајинска Влада у Сплету г. Дра Чулића за јавног тужитеља у овој казненој парници, а она није смјела да то учини. Овлаштени тужитељ т. ј. надлежни државни одвјетник мора у свим сумњивим случајевима, особито кад се тиче да се заведе истрага, па и у свим важним моментима истраге, да запита мнијење државног надодвјетника, и да му дојави сваки случај казног поступка, те да врши његове упуте. Он мора (§. 31) да мјесечно извјешћује државног надодвјетника о viseћим процесима.

По новинским вијестима могло би се закључити да г. Др. Чулић није вршио ове законске одредбе, већ да је извјештавао Покрајинску Владу у Сплету, од које је и послат био у Дубровник. Ово би се поступање противило законским прописима, који у духу реформираног процеса и *искључују сваки уљетљај пољитичких власти у казним парницама*.

Овлаштени тужилац дужан је (§. 87) да савјесно испитује све пријаве које му стижу, држећи се дужности да истражи само голу истину. Ако су приопћене му пријаве безимене, а чине му се вје-

ројатне, дужан је да испита околности; а ако се темељи на јавни глас, мора да саслуша особе преко којих се глас шири, да дође до извора. Тек онда када се држ. одвјетник увјери да има dostatно разлога да поступа казнено (§. 90) проти одређеној особи ради кажњивог дјела, може да предложи предистрагу, а то само ако је у стању да предложи суцу истражитељу уз тужбу и доказна средства стечена у предизвидима о конкретном кажњивом дјелу.

Госп. Др. Чулић није дакле био надлежни овлаштени тужилац, па није ни удовољио законским прописима, а ниједан надлежни судца истражитељ не би био смио да на његов предлог одреди заведење редовите предистраге и истражни затвор.

Предизвиди морају да даду довољно подлоге да се поступа проти одређеној особи ради једног кажњивог дјела. Они се имају водити избегавањем јавне саблазни и великим обзиром на част и достојанство осумњенога. Овом поступању закон прописује неизмјерну важност, јер о успјеху предизвида овиси одлука, да ли се може осумњеника претворити у окривљеника.

Профилактичним средством које се звало *inquisitio generalissima*, т. ј. истрагом која се односи на становито доказни злочин, али још не проти каквој одређеној особи, нема се према прописима реформисаног процеса никако да бави суд; само редарство води ову истрагу. Тек кад се објективно утврди кажњиво дјело, али се не може тачно одредити особа кривца, може да настане *inquisitio generalis* којом се бави и суд. Акузаторни страначки процес настаје стопрво са *inquisitio specialis*, која се односи на објективно установљени злочин и на одређену особу.

Из разних преслушања произлази, да надлежни државни одвјетник није дао водити предизвиде према прописима закона, јер нико није осумњичен био каквим конкретним, објективно установљеним злочиним; нијесу биле редовно предочене никакве околности, никаква факта, а још мање докази који терете појединца.

Није дакле постојала ни проћи коме каква сумња конкретниог, објективно установљеног и доказаног кажњивог дјела; никакав овлашћени шугилац није поднио никакав предлог; осумњенике није саслушао надлежни судица, преслушани нијесу били никаквим објективно установљеним кажњивим дјелом осумњичени, па зато није ни госп. Др. Чулић могао да предложи заведење редовитог истражног затвора, а још мање је такав предлог смио да буде усвојен од г. Мркушића. Овакав поступак није ничим оправдан био, а није могао никако да се врши ради операцијоне касе генерала Пфланцер Балтина, ради које се је по вијестима новина и по тијеку процеса управ завео и водио овај процес, јер је одмах било јасно доказано са исправама, да је ова каса у потпуном реду повраћена споменутој армији, по налогу југосл. генерала г. Лесића.

Пред овако јасним доказима са исправама којим споменути генерал Пфланцер Балтин потврђује да је повраћена каса одговарала потпуно књигама исте армије, а да је остатак новаци био предат врховном југосл. заповједништву у Херцеговину, није ниједна власт смјела да поступа проти икому, а још мање да одређује затвор појединих осумњеника.

Покрајинска Влада у Сплету, државно редарство и надлежни државни одвјетник, имали су добровољно времена да до маја 1919. сакупе податке, е

да се увјере да ли постоји злобно измишљено кажњиво дјело. Нијесу то учинили, већ су напротив, газећи и омаловажујући законске установе и прописе о најсветијим грађанским правима, протузаконито упутиле проти одређеним особама овај процес, да створе јавну саблазан по цијелом свијету и да униште част и достојанство поштених грађана, премда су могле знати да не може да буде говора о каквој неуредности гледе операцијоне касе генерала Пфланцер Балтина, кад су им познате биле исправе, по којима сам овај генерал потврђује да је тачно до посљедне паре ова каса одговарала књигама армије.

Споменуте су *власћи дозволиле* да се јавном штампом у цијелом свијету нападају споменуте невинне особе, означујући их кривцима најогавнијих злочина, ма да су знале да се та злочина нијесу уопће починили, те су тим опетовано повриједиле законске прописе, по којима је императивно наложено, *да се предизвиди и предистраге имају водити сачувањем чисти и достојанства грађана и избјегавајући сваку јавну саблазан.*

Из начина како се је водио овај процес, произлази да је затвором хотио г. Мркушић само да олакоти вођење предизвида — *inquisitio generalisima* — *што је законом строго забрањено.* При апсолутном помањкању објективно установљеног кажњивог дјела, није се ни могла породити сумња о субјекту, па није ни могла настати законом предвиђена потреба одредбе редовите предистраге, ни редовитог истражног затвора.

По пропису §. 179 мора судица истражитељ да саслуша осумњеника по пропису закона, преказујући му објективно установљено кажњиво дјело за које

је осумњичен, факта и доказе, кроз 24 сата по притвору, а изнимно најдаље кроз 3 дана. Осумњеник Бона био је преслушан тек 76и дан по уапшењу, а остали осумњеници много касније него закон дозвољује.

При испитивању Боне казао је г. Мркушић, да ће преслушати сваког појединог осумњеника кроз 2 до 3 дана, дакле у најдуљем року дозвољеном §. 179, нададајући да је то његова дужност, а да тако гласе и инструкције које је примио, да се оправдају о појединим пријавама које постоје.

До овог преслушања није ни дошло, премда закон забрањује да се без оваковог преслушања одреди истражни затвор, а дозвољује само ако посље овог преслушања остане још сумњив о импутираном, али доказаном му кажњивом дјелу. Пошто се у конкретном случају кажњиво дјело, по вијестима новина, односило на касу Пфланцер-Балтина, није ни могло да буде говора о томе, да ли би ико могао остати осумњичен, јер је исправама доказана нетемељитост осваде, и јер је познато било и Покрајинској Влади у Сплету и редарству у Дубровнику, да је генерал Пфланцер-Балтин са заповиједајућим генералима његове армије и са појединим штабовима, кренуо из Гружа тек на 29. новембра, те би био сигурно, у случају да му је што отето било, поднио у том смислу пријаву. Сам госп. Мркушић није сматрао преслушања оним прописаним са §. 179, а то произлази не само из горе наведених његових ријечи, него и из околности, што преслушане није упозорио на пропис §. 198, да имају право да захтијевају да испиту присуствују два свједока.

Пошто нијесу били преслушани у одређеном року по закону, морао је г. Мркушић да укине одређени притвор, што није учинио.

Проти закључку г. Мркушића о заведењу истражног поступка и истражног затвора, преказале су се жалбе на Вијећну Комору у Дубровнику.

Госп. Мркушић је приопћио појединим преслушаницима усмено, да је Вијећна Комора у Дубровнику потврдила дотичне закључке. То није било истина. У списима овог процеса нема таквих закључака за све преслушане. Види 74, 149, 150, 173, 415, 416, 417. Кад би пак Вијећна Комора била потврдила закључак, очито би било, да она није испитала да ли се може госп. Мркушић сматрати суцем истражитељем, а госп. Др. Чулић овлашћеним тужиоцем, да ли постоји сумња да је почињено какво објективно установљено кажњиво дјело, да ли су иста заједно с фактима и доказима приопћена, и да ли су приопћена образложења закључака о одређеном истражном затвору.

Вијећна је Комора била дужна да све ове околности испита и без жалбе, у дужности вршења надзора своје надлежности, али она то није никад учинила.

Вијећна Комора била би потврдила истражни затвор ех §. 175. 3., не обзирући се на законске прописе, које гарантују грађанима најсветија права.

Она није ни укинула овај затвор посље него је истекао најдуљи рок дозвољен §. 179, ма да су се проти томе усмено притужили осумњеници више пута госп. Мерлу пресједнику Окружног Суда у Дубровнику, пригодом његових визитација тамнице. Они нијесу били у стању да даду ове притужбе записнички установити, јер се споменуте витизације нијесу вршиле по пропису закона у присуству једног записничара (§ 189). Ономогућено је дакле било у тамници придржанима, да своје жеље и притужбе даду на записник.

Вијећна Комора у Дубровнику трпила је да се госп. Мркушића означаје као делегованог суца истражитеља. Она је сносила да се г. Мркушић уплиће у послове њезина дјелокруга; она је знала да се г. Чулић, опет ненадлежни држ. одвјетник, одалечује кад би му се прохтјело из Дубровника, а да без увида списка, на саме брзојавне вијести г. Мркушића, дава своје предлоге. Она се није противила да тобожњи судач истражитељ г. Мркушић брзојавно извјешћује Покрајинску Владу о тијеку процеса и најпосље свак мора да се снебива, кад дозна да је делеговани судач истражитељ г. Мркушић шетао по покрајини, изостајао мјесецима из Дубровника, носио са собом акте овог процеса и онемогућио заниманим странкама, особито осумњиченима, да дођу у додир са суцем истражитељем, те је протузаконито дозволила да се развлачи процес, на велику моралну штету осумњеника и да г. Мркушић разноси акте, *што ће ваљда бити узрок да је и понесло врло важних докумената.*

Све ове незаконитости признаје и сама Вијећна Комора, која на својим ријешењима није била у стању ни да назначи дотични редни број аката, те каже да ће Комора наредити суцу истражитељу, да настоји свршити предистрагу, а да ће г. Мркушић у догледно вријеме стићи у Дубровник. Најпосље је стварала закључке у одсуству г. Мркушића, по њој незаконито признатог суца истражитеља, без процесуалних списка. Вијећна Комора није одређивала замјеника г. Мркушићу кад је био одсутан, услед чега није могла ни вршити дужности и права законом одређена, него је доприносила неоправданом отежању процеса.

Закон наређује да Вијећна Комора при сваком ријешењу саслуша *усмено* извјешће суца истражитеља.

Писмена извјешћа нијесу дозвољена, како се у овом процесу догађало (938).

Вијећна Комора Окружног Суда у Дубровнику, а напосе пресједник истог суда г. Мерло, дужни су да надгледају свако дјело које се у име тог суда изводи, те нијесу смјели дозволити да се лакоумно и нетачно издавају закључци, како је н. п. издата обавијест 31/X 1920, којом се јавља обустављање предистраге, а у којој су погрешно наведени злочини, ради којих је била упућена предистрага.

Пресједништво Окружног Суда у свом допису 5/XI 1920, прес. 1239/25/20 незаконито ствара у овом процесу неке категорије осумњених лица, те неке означаје окривљеницима, а неке осумњеницима, дочим из списка произлази, да је проти свој 26ци за које се одустало, била упућена предистрага, те да су стога спадали у једнаку категорију, па су морали бити обавијештени о обустави §§. 38. 90. 110 к. п.

У истом допису који носи датум 5/XI 1920 каже г. пресједник, да је одредио да буде проведена одредба суца истражитеља дне 31/X према подацима које је кратким путем подало државно одвјетништво у мјесту, т. ј. да се издаду обзнане о обустављању процеса, дочим из стилизације истог дописа јасно произлази, да је суцу истражитељу тек 5/XI дата дотична наредба, а да овај није прије могао ни да споменути одредбу изда, пошто му је зато фалила подлога, бива није знао кому да управи обзнану.

Вијећна Комора дужна је да пази да се врши закон 21/12 1861 о независности судача, по томе да никаква наредба Покрајинске Владе или редарства, не смије да буде узета у обзир. Сам је судач дужан да просуђује ваљаност наредаба. Инструкција судача

не смије да прима ни од кога ; он мора да неовисно установи фактично стање, да означи починитеље и да сакупи материјал толико оптужбе, колико обране (§ 96.) Он није дужан да прихвата ни предлоге Држ. одвјетника, а нипошто не смије да прима ни наредбе, ни инструкције, па ни предлоге Покрајинске Владе, ни редарства. *Баш реформисани казнени постојак поставља главно начело, да судица мора да буде и остане неовисан од сваке политичке и редарствене власти.* Што је узрок да се је ипак овако радило ?

Вијећна Комора била је састављена од пресједника г. Мерло, савјетника гг. Costa, DeGrazio i Gelineo.

Проти пропису закона (§. 140. 3.) није се уручила никаква судбена наредба за изведење прететачине, те досљедно није се ни навело разлоге ради којих је ова наредба издата. Осумњеници нијесу били обавијештени, ма да су морали присуствовати. Они нијесу били запријечени, ни одсутни, а ако су по налогу госп. Мркушића били затворени, имао их је привести.

Прететачини нијесу присуствовали свјedoци (§. 142). Нијесу никада осумњеници ни обавијештени били да се је прететачина обавила. Није им ни кроз 24 сата (§ 140), ни касније уручен закључак ; није им се пружила могућност да питају потврду § 142. 4. да се при прететачини није нашло ништа сумњива.

Кућне прететачине су извршене и довршене већим дијелом у одсуству г. Мркушића и његовог записничара, по неким редарственим органима, без икакве легитимације, без писменог налога, без осумњеника и без свједока, а дијелом их је изводио и судица Дерадо.

Како и по чијем је налогу овај вршио дужност судица истражитеља, није нам познато ; али знамо да га се не може сматрати као судица истражитеља у овом процесу, јер би се то косило са законским прописима, које смо и односно г. Мркушића већ навели.

Ми не знамо на који је начин у Дубровник дошао, ни за који је узрок отишао ; само знамо да је његово уплићање у процес незаконито, а његово дивље понашање било је тако дрско и безобзирно према кућној чељадии гдје су се вршиле прететачине, према којој се служио недозвољеним терористичним средствима, да су неке особе услед велике живчане узрујаности и обољеле, што ће се лијечнички доказати.

Уза све то, прететачине су разочарале злобну намјеру покретача и водитеља овог процеса. Пошто су се дакле ове прететачине извађале проти пропису § 142. 1, оне су протузаконито одређене и изведене.

На 30/VII, дакле баш два мјесеца посље ухапшења г. Л. Боне, позвао га је записничар г. Dr. Zwettler, да га упита гдје се налазе оне исправе које се односе на операцијону касу генерала Пфланцер-Балтина.

Било је за згражање, да г. Мркушић кроз јуна два мјесеца није нашао за сходно да прибави ове исправе, а оне су баш биле најеклаштантнији доказ нешемељитости сумње, дакле и постојуне неоправданости испражног зајвора. Овај ујутро г. Dr. Zwettlera био је тим више чудноват, што у записнику преслушања дне 30/V, тачно је означено мјесто гдје се те исправе налазе.

Посље готово 3 мјесеца чамљења у неоправданом и незаконитом истражном затвору, бијаху

осумњеници пуштени на слободу, а неким се је тек тада у коначном преслушању приопћило нека конкретна дјела, те се тек тада пружила могућност да докажу нетемељитост сумње.

Рок одређен по закону по §. 179 од 24 сата, продужио се дакле за преко 2 мјесеца. Јесу ли судбеному двору II молбе припослати били сви списи е да се увјери да има подлоге изнимној мјери продужења истражног затвора?

Према акту 618 списи нијесу послати, а призивни је суд дозволио истражни затвор на саму неосновану тврдљу г. Дра Чулића „да се ради о више милијона, који су проневјерени“. За незаконитост дотичне одредбе 664, има да одговара и судбени двор II молбе у Задру.

Како се г. Мркушић тешка срца одлучивао да поједине осумњенике пусти на слободу, доказује то, да их није пустио одмах кад је створио тај закључак, него им је давао разумјети много дана прије, да ће бити пуштени. Овим је поновно повријеђен закон о личној слободи, по коме је истог часа кад је стварао закључке о ослобођењу, морао и да их изведе.

Не може се никако замислити, како је у опће могло да дође до заведења овог процеса, пошто су власти знале да су операциона каса генерала Пфланцер-Балтина и остали ауст. уг. новац и материјал из Албаније, у потпуном реду ликвидирани.

Судећи по ријечима г. Мркушића, по вијестима у разним новинама и по гласинама које су колале по Дубровнику, а које рекби да су имале свој извор у самим агентима државног редарска у Дубровнику, те по актима овог процеса, мора се закључити, да је на предлог и на темељу неистинитих података

комесара за избјеглице Тодоровића, Покрајинска Влада у Сплету одредила да се у Дубровник пошаље г. Мркушић као судца истражитељ и г. Др. Чулић као државни одвјетник, задатком да истраже темељитост осваде, да ли је покрадена каса генерала Пфланцер-Балтина и остали новац и материјал ауст. уг. из Албаније и налогом да заведе истражни затвор проти становитим особама, члановима Народног Вијећа у Дубровнику и сарадницима, које је ненадлежни фактор без темеља означио сумњивим, те да стопрво тијеком предистраге испитају и установе да ли у опће постоји какав злочин.

За вријеме преврата Одбор Народног Вијећа вршио је у Дубровнику као прелазна револуционарна влада, државну власт. Под пресједништвом Дра Пера Чингрије управљали су гг. Бона и Кнежевић послима под најтежим приликама. Особито г. Бона који није имао никаква додира ни са новцем ни с материјалом, увјерен је да је неуморним својим радом, премда је био болестан и под операцијом, спасио Дубровник од велике погибели, која је пријетила од сломљене ауст. уг. војске. Ова је на десетине хиљада пролазила пријетећи преко Дубровника, гдје је у оно доба било осим војника, још преко 10.000 болесних војника и официра, који су прије слома из Албаније смјештени били у Дубровник.

Послове који су се односили на примање новца и материјала, вршила су лица зато одређена. Јавна сигуриост и сви редарствени послови повјерени су били народној војсци и народном редарству. Вршење дужности да се зауставља, прегледа и преда све што са собом носи пролазна војска, повјерено је било неколицини наших официра, који су уз највећу стражу којом се располагало, и једину која је још војнички организована била, ову дужност вршила.

Преузете су биле дакле све могуће мјере, да се са врло slabим расположивим, а проти премоћним силама, изведе разоружање аустр. уг. војске, да се уздржи ред и да се заустави и сачува колико је било могуће, оно што војска са собом носи.

Одбор Нар. Вијећа постојао је још као одбор у ликвидацији. Он је извјештавао покрајинску владу о свом дјеловању, *али није никада позвао био, да коначно преда власт коју је вршио*, нити је био у стању да одржи ликвидацијону сједницу. *Покрајинска влада није никада ништа замјерила овом одбору, него му је ускратила сваку помоћ и савјет.*

Да је имала какву сумњу, дужност јој је била да административним путем пита разјашњење и води извиде.

Премда дакле Покрајинска Влада у Сплету није од Одбора затражила предају, те се и није уредовно извјестила о редовности Одборовог поступања, она је ипак упутила казнени поступак проти неким његовим члановима ради злобно измишљених тобожњих проневијерења, па је и она и својим измишљотинама подупирала и хтјела да допринесе неоправданом прогону тим, што је измислила крађу новца на пароброду „Vertes“, обзнанивши изричито г. Мркушића да у том погледу истражи, а кад тамо, знала је из брзојава послатог јој од одбора Нар. Вијећа у Дубровнику, да пароброд „Vertes“, после слома није у опће пристајао у луке Дубровник-Груж, него да је баш одбор у Дубровнику извјестио Владу, да се говори да „Vertes“ из Албаније носи за Ријеку више милијона златног и сребрног новца, те да одреди сходно за заплъену.

Тобожњи телеграм Владе Бони, да ју извјести, да ли се у Дубровнику заплъенило новца на „Ver-

tesu“, био је бесмислен, кад је Влада знала да „Vertes“ није у опће у Дубровник стигао, а послат је суцу Мркушићу само за то, да се Бона компромитује.

Покрајинска Влада има бити повјерила вођење предизвида и предистраге Тодоровићу, ма да овај није могао зато бити овлаштен, јер се није смио пачати ни у државно редарство, а то су чланови Вијећне Коморе гг. Мркушић и Др. Чулић, као и све остале власти добро знале. Тодоровић се је побринуо, како „Самоуправа“ каже, да извјешћује г. министра Прибићевића о свим корацима предузетим. Није дакле истина што је г. министар Прибићевић казао Протићу, да је једним телеграмом извјештен од Тодоровића, јер га је овај редовно и шифрирано извјештавао.

Покрајинска Влада није законито поступала. Она је дужна била — а за њу одговара њезин пресједник Др. Иво Крстељ — да се прије заведења процеса темељито увјери, да ли су истините исправе, које доказују нетемељитост сваке сумње, а ни г. министар Прибићевић, ни пресједник Др. Крстељ нијесу смјели да даду друкчије упуте. Биле су дужне власти да установе, прије заведења предистраге, да ли је операцијона каса генерала Пфланцер-Балтина у Дубровнику и остали новац и материјал војске из Албаније покраден, а имали су зато превише и времена и начина. Прије овог установљења, нијесу споменуте власти смјеле да одреде и да дозволе заведење овог процеса, ако нијесу хтјеле да само побуде јавну саблазан. Оне су морале предвидјети ужасне посљедице једног казног процеса, проведеног само проти становитим особама (како „Самоуправа“ по доказаним фактима каже: србима-като-

лицима), за злочин који објективно не постоји, проглашујући их јавно пред цијелим свијетом преко јавне штампе, кривцима најогавнијих злодјела, искључујући од прогона друге особе, које су по мишљењу гг. Мркушића и Дра. Чулића ипак дале повода осумњичењу. Оваково поступање и нехоте упућује свакога, да се долази до закључка, да су власти у Сплету радиле овако унапријед прорачунано, да се постигне нека сврха, која је ето, издала, а морала је издати, пошто је све било на одвећ лабавим основама грађено.

Споменуте су власти имале доста времена да прије заведења процеса прикупе потребите податке, јер је од слома до заведења процеса прошло преко шест мјесеца. У том смислу морале су се дати инструкции држ. редарству, а не Тодоровићу.

Обзиром да није никако могло да дође до овог процеса према исправама о каси генерала Пфланцер-Балтина, које су Покрајинској Влади и Вијећној комори познате биле, морале су власти сачекати прије него су извеле оваки шкандал, прикупити прије доказе о евентуалној неисправности истих исправа, и нијесу смјеле дозволити да се овако страшни ударци на поштење једног града и грађана, извађају на основи неоправданих, неоснованих и злобно измишљених пријава Тодоровића и његових агената, који су били изабрани међу најгорим људима бивше аустријске политике.

Између ових агената спада у првом реду злогласни Грубер, који је као државни шпион побјегао из наше државе. „Српска Ријеч“ бр. 135 1919 г. износи документе, како је овај злотвор обиједио пред аустр. војничким властима Ђивића, Стандингера, Вулетића, Калођера, Куртовића и Ђорђа Ву-

летића, а карактеристично је, да је овај потоњи у овом процесу био орган истог Грубера и Тодоровића.

Ови су органи били инсценирали неку манифестацију у прилог Тодоровића, која се састојала из једног телеграма министарству унутрњих послова, у коме се је за инад хтјело исказати признање и повјерење Тодоровићу. Међу њима је и Др. Балдо Мартекини, који је рвно сакупљао потписе за тај телеграм.

А сада кад је ријеч о Дру Балду Мартекини, треба да се часом вратимо натраг и да надодамо нешто, без чега би ово наше изложење остало крње, па то ћемо на овом мјесту да употпунимо, јер смо тек сада, при крају штампања ове књиге, у стању да то урадимо.

У низу свједока који су клеветали чланове Нар. Вијећа и које смо навели, изостао је Др. Балдо Мартекини, не нашом кривњом, него из овог узрока:

Међу судбеним актима које смо прегледали, налази се и тужба Дра Балда Мартекини, у којој између осталог каже, да су Dr. Weisskopf, санитарски шеф армије Пфланцер-Балтинове и Dr. Kutta, командант војничке бонице у Дубровнику причали, да су имали много љекова и да су их предали одбору Нар. Вијећа у Дубровнику.

Тражили смо затим између списа, свједочанство тих свједока које Др. Мартекини спомиње, држећи за сигурно, да ће се госп. Мркушић бити побринуо, да саслуша те свједоке, те да установи једну врло важну чињеницу, коју Др. Мартекини наводи.

На наше велико чудо, нијесмо нашли ни саслушање Dr. Weisskopfa, ни Dr. Kutta, као ни многих других свједока у овом процесу, који — да су у своје вријеме били саслушани — били би

ускорили можда цијелу истрагу и одмах опровргли многе друге злобне измишљотине и простачке инсинуације Тодоровићевих поузданика, међу које спада и Др. Балдо Мартекини.

Него оно што није урадио г. Мркушић, хтјели смо да ми сами урадимо и попунимо једну празнину, те смо се обратили писмено дру Кутти и замолили га, да нам ту важну чињеницу разјасни. Дру. Weisskopf нијесмо се могли обратити, јер нијесмо могли сазнати његову адресу. И како смо чекали извјештај Дра Кутте и готово изгубили сву наду да ћемо се моћи позабавити с дром Мартекини, ријешили смо се најпосље да дамо у штампу ову књигу, без одговора дра. Кутте, кад управ мало пред што ће да се књига доштампа, стиже нам његово писмо, које дословце доносимо :

Pisek, 11/9. 21.

Odgovaram Vam odmah na Vaše pismo, i činim Vam znati sve što od predavanja lijekova u Dubrovniku po prevratu (nach dem Umsturz) mi je bilo poznato. Ja sam pomagao u voj. bolnici u Dubrovniku u prijašnjem Garnisonspitalu od 29/XI. do 15/XII. 1919. Jer 29/XI. otputovao je sa talijanskim san. parobrodom i s bolesnicima gosp. Stabsarzt Dr. Balner koji je bio tamo u toj bolnici komandant.

Tamo je bilo ostalo 70 bolesnika. Samnom je bio tam jeden mladi mediciner Čech, poručnik ucetni (Rechnungsführer), poručnik od proviande, apotekar a pop. Dne 7/12, došao je jedan liječnik francuz, koji mi je kazao da mora sam preuzeti cjelu bolnicu, da mu je tako naredio njegov komandant francuski, koji je stanovao na Pille; *on je primio od apoteka cjelu apoteku* komad za komadem, bocu za bocom i sve što je apoteka imala, ja sam takoder jedno dvije ure

pri tom predavanju bio prisutan. Apoteka je imala malo lijekova, to će biti bio radi toga da u mjesecu listopadu i studenom, prošlo kroz voj. bolnice u Dubrovniku oko 20.000 bolesnika, koji su dosta lijeka upotrebovali, a apoteka u tom vremenu više lijeka novih od nikuda neprimala. Ovaj liječnik francuzki je bio ostao sam u bolnici a kako se je zvao, ja ne znam, ali Vi se možete tamo lako informirati. On je zatvorio apoteku, držao je sam ključ kod sebe, preuzeo je bio i proviandu i sve druge stvari. To zna dobro gospodin Dr. Baldo Marinović a taj gosp. što je prije prodavao tabak u Srinčića.

Što je meni poznato Narodno Vijeće nije preuzalo nikakve lijekove a to Vam ovim pismom potvrđujem.

Ja sam ne preuzeo od nikoga ništa a nikomu ništa sam nepredavao.

S poštovanjem

odani

M. U. Dr. Bedřich Kutta

zdrav. podplukovnik

Pisek, Žižkova Trida 355.

Československa Republika.

Др. Балдо Мартекини дакле бестидно је из мржње и злобе лагао што је у својој тужби навео, и по томе спада и он у ред оних свједока, који су лагали само зато да осумњенике испред власти терете.

Покрајинска Влада и Вијетна Комора пренагиле су својим одредбама, те су тим повриједиле законске прописе, а гг. Мркушић и Др. Чулић су дужни били као суди, да одбију судјеловање у оваком незаконитом поступању и да се противе незаконитим наредбама и инструкцијама Покрајинске

Владе, све док ова није створила законом одређене податке, који би могли доказати објективно постојећи злочин. Они су морали да отклоне од себе незаконити положај, у који их је Покр. Влада била увалила.

Покрајинска Влада у Сплету и гг. министар Прибићевић и Др. Иво Крстељ имали су пак на располагање сваки начин, да прије заведења процеса установе истину. Г. министар Прибићевић морао је извијестити министра правде, а није извијестио ни њега, ни министра пресједника.

Мора се споменути и једно врло једноставно средство које су власти морале употребити, а да од стране од себе сумњу да су наумице завеле овај процес, у самој намјери да шкоде граду Дубровнику и његовим грађанима. Поглавица Котарског Поглаварства у Дубровнику, дакле и поглавица државног редарства, био је г. Др. Перовић, човјек који је послат посље преврата у Дубровник, јер је уживао потпуно повјерење старије власти. Да је Покрајинска Влада њему као поглавици држ. редарства повјерила надзор вођења предизвида, за стално не би било могло доћи до незаконитости почињених, јер је он по свом звању судија, а вршио је у своје вријеме и функције државног одвјетника, те је по томе човјек који познаје темељито законске прописе. *Њему су претпостављене власти наумице одузеле сваки утицај у вођењу предизвида.* Оне су му отеле важни дио послова који спадају неоспориво у његову надлежност, а повјериле су предистрагу Тодоровићу, човјеку који не познаје ни наше законе, ни наше прилике и који није био надлежан. Овај је имао моћ да без обзира на свог уредовног поглавицу, ствара протузаконито поступање и неосноване закључке у

неком послу, који је за државу, покрајину, град Дубровник и поштене грађане, скопчан са тако далекосежним посљедицама, да свака најмања погрешка доводи до катастрофе.

Госп. Перовић се је згражао ради незаконитих корака које је предузимао Тодоровић, те је зато и предложио био Покрајинској Влади, да то недозвољено стање укине, а ако сумња да би могло постојати кажњиво дјело, да се одреди судија који би водио извиде. Тим предлогом г. Перовић није намјеравао предлагати да се незаконито заведе процес, него обратно, хотио је да човјек који позна законе, искључи уплитање Тодоровића, а да сам учини извиде, еда коначно дође до увјерења, да ли уопће постоји кажњиво дјело, па да тек у том случају преда ствар надлежном Државном Одвјетништву.

Ни власти претпостављене г. Тодоровићу, ни Вијећна Комора, ни гг. Мркушић и Др. Чулић, не могу никако да оправдају ове страшне погрешке. Они су наумице повриједили кардинална начела нашег реформираног казненог поступка. Они су побудили својим одредбама јавну саблазан, а нијесу спријечили, већ су дапаче ишли на руку да се иста преко јавне штампе прошири и преко граница наше државе по цијелом свијету, у часу када се је тек почело да се воде предизвиди о неком кажњивом дјелу, које није постојало, а није ни могло да постоји према исправама познатим истим властима. Ове су власти неоправдано изложиле добар глас и поштење грађана, лишиле су исте законом гарантоване слободе, те су протузаконито упливисале на вођење овог процеса. —

Тијеком истраживања донијеле су спљетске новине вијест, да су настале нове компликације у

послу дубровачке прљаве афере о каси Пфланцер Балтина, што доказује да су власти и за вријеме истраге упливисале, да се у јавности уздржи саблазан и да се омаловажи част и достојанство града Дубровника и његових грађана. Чули смо више пута да су органи који су у вези били са вођењем процеса, употребили израз о насталим компликацијама. Нехватљиво је како је могуће било да се за вријеме истраге једног процеса, особито процеса овакове природе, може у опће говорити о насталим компликацијама, само зато да се више узбуђује јавна саблазан. Мора да су исти фактори били измислили вијест, да је генерал Пфланцер-Балтин изјавио у бечкој штампи, да је справан свједочити против Дубровчана по овој ствари, те су ову лажну, од самог генерала оповргнуту вијест, протурили кроз спљетску јавну штампу, а све то само да подрже узбуђену јавну саблазан.

Казнени поступак од 23/5 1873 пружа држави могућност да реализује казнену моћ, али у исто доба даје грађанима потпуну гаранцију проти прекорачењу државне казнене власти. Овим је законом дато средство, да се постигне реализација материјалне истине и правичности, али је и искључена могућност да се поступа осумњеником као средством.

Напротив је осумњеник стављен у положај пуновласне странке (субјект) у процесу. Гарантујући му овај положај, не дозвољава закон да буду спријечени ни судаци, ни странка у сакупљању свих околности важних за процес; а сам судаци је обвезан да провађа сваки свој чин, оним обзиром и оном објективности, како му сам закон прописује. Све док није доказана кривња по процесуалним правилима судаци мора да сматра осумњеника невиним. Начело

praesumptio boni viri неопориво је правило реформираног процеса, јер је *conditio sine qua non* за грађанску правну сигурност. Штету да би евентуално један кривац могао да избјегне казни, не може се никако успоредити са оном, да недужни буду осумњичени, јер вјера у правичност коју пучанство гоји према држави, бива много мање уздрмана ако поједини кривац избјегне казни, него ако се праведан човјек изложи у положај осумњеника. Појединац штићен је реформираним казним поступком, да државне власти не би прекорачиле опћенита правила о сачувању права грађана и људског достојанства.

Судаци је дужан да одстрани сваку сумњу да би државне власти могле упливисати на њега, а мора да пружа могућност грађанима, да од почетка процеса па до коначног ријешења доприносе доказна средства, а његова је дужност да прибави сва средства за одбрану и за тужбу.

Наш реформиран процес перхоресцира свако илојално поступање проти осумњенику; не дозвољава никако да се осумњеника држи у несталности о конкретном објективно установљеном злочину, ради кога би се имао бранити. Зато и прописује закон, да судаци поучи странку која се има бранити, о кажњивом дјелу објективно установљеном, ради кога се сумњичи, те да му наведе све разлоге на којима тужитељ има своје осваде, а да осумњеник буде у стању да на вријеме сакупи доказе одбране (§. 199.88).

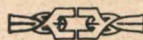
Судаци је дужан да бдије да се закон врши, дужан је да спријечи и онемогући сваки нападај на грађанска права. Он не смије да дозволи да се икому одузме слобода, а не смије ни сам да је одузимље, него у крајњој потреби и само у случајевима предвидјеним законом, а мора да свакому

поврати слободу у оном часу, када нестане законити разлог ради кога је слобода била одузета. Ниједна околност не смије да наведе суца, да без разлога продужи истражни затвор, него он мора напротив да тај затвор по могућности скрати. Стога г. Мркушић не може да оправда протузаконито поступање, што није одмах пустио на слободу осумњенике, кад је зато настао час. Он није смио да одгађа да их пусти из истражног затвора (§ 175. 3), изговором да нема времена.

Судбена и државна власти нијесу поштујале постојеће осумњеницима по законским прописима, па оне и носе зато потпуну одговорност за све незаконитости почињене у овој процеси; оне су дужне да рехабилитују град Дубровник и његове грађане за страшну саблазан, за нападај на грађанско поштење и за омаловажење људског достојанства, што су све неоправдано, протузаконито и намјерно изазвале и подржавале у јавности, и да тој јавности даду чисти рачун о цијелом процесу, јер то сама јавност захтијева.

Дубровник, октобра 1921.

СРБИ КАТОЛИЦИ У НАРОДНОМ ВИЈЕЋУ.

*Ју. бр.
37670*

Примено през комисіе без сprovedнит
акта из Лудовица.

23-X.921.

М. Кемелъ секретъ.

Београд.